

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ต่อการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธเขตลาดกระบัง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร” ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสาร ตำราวิชาการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้ในการกำหนดกรอบแนวคิดของการวิจัย ไว้ดังนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

๒.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

๒.๓ ความหมายของการมีส่วนร่วม

๒.๔ ลักษณะของการมีส่วนร่วม

๒.๕ ปัจจัยที่เสริมการมีส่วนร่วม

๒.๖ ประวัติความเป็นมาของโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๗ หลักธรรมในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๙ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ในอดีตที่มนุษย์รวมตัวกัน เพื่อร่วมกันคิดวางแผนที่จะต่อสู้กับธรรมชาติ การทำกิจกรรมอะไรก็ตาม หากทำตามลำพังแล้วก็ยากที่จะประสบผลสำเร็จ ดังจะเห็นได้จากการทำ ธุรกิจส่วนตัว อาจมีโอกาสประสบความสำเร็จได้มากและพัฒนาได้ยาก ในทางตรงข้ามการทำ ในรูปของห้างหุ้นส่วน บริษัท หรือระบบสหกรณ์ก็ตาม โอกาสที่จะเจริญก้าวหน้านั้นมีสูงเพราะทำในรูปของคณะกรรมการ ในรูปของกลุ่มคน สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่ากิจกรรมที่จะเจริญก้าวหน้าได้นั้น คนๆ เดียวไม่สามารถจะทำ กิจกรรมทุกอย่างได้ด้วยตนเอง ทั้งนี้เพราะมีข้อจำกัดทางด้านชีววิทยา ทางด้านเศรษฐกิจ การมีส่วนร่วมเป็นความเกี่ยวข้องในด้านจิตใจ และอารมณ์ของบุคคลที่มีต่อกิจกรรมของกลุ่ม เป็นตัวกระตุ้นให้งานสำเร็จได้ตามเป้าหมาย เพราะการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับการเข้าไปเกี่ยวข้อง (Involvement) การช่วยเหลือและการทำ ประโยชน์ (contribution) และการรับผิดชอบ (responsibility) ดังนั้นประสิทธิผลขององค์กรขึ้นอยู่กับความร่วมมือ ที่จะผลักดันให้ภารกิจ

บรรลุเป้าหมาย เพราะในบางสถานการณ์หลายหัวดีกว่าหัวเดียว หรือหัวเดียวกระเทียมลีบ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าหลายสมองหลายความคิดดีกว่าความคิดเดียว

ในการจัดการทางด้านการศึกษาก็เช่นกันจำเป็นต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งนับว่าเป็นแนวทางหนึ่งในการปรับปรุงและเสริมสร้างการปฏิบัติงานในองค์กรให้มีประสิทธิภาพ นักทฤษฎีกลุ่มมนุษยสัมพันธ์ต่างตระหนักดีว่า ผู้บริหารควรให้ผู้ปฏิบัติงานมีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินกิจกรรมองค์กร และมีความเชื่อมั่นในสมมติฐานว่า ฝ่ายปฏิบัติงานถ้ามีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากเท่าไร ก็ยิ่งมีความเข้าใจในปัญหาขององค์กรและบทบาทของฝ่ายบริหารมากขึ้นเท่านั้น ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการร่วมมือร่วมใจและจะกระตุ้นให้ภารกิจบรรลุเป้าหมาย ในทางตรงกันข้าม ถ้าทั้งสองฝ่ายมีความคิดเห็นไม่ตรงกันเป้าหมายก็อาจจะทำให้ผู้ปฏิบัติงานแยกตัวออกจากองค์กร ทั้งนี้เพราะเขาไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในการรับผิดชอบหรือมีส่วนในการตัดสินใจ อีกทั้งอาจมองว่าผู้บริหารไม่เห็นคุณค่าของพวกตน พฤติกรรมในองค์กรที่จะแสดงออกมาในรูปของความเย็นชา เฉื่อยชา ไม่เอาใจใส่ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ขององค์กรอย่างแน่นอน

การมีส่วนร่วมในการบริหารหรือปฏิบัติงานของทุกภาคส่วน ที่มีความสามัคคีหรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มุ่งสู่จุดหมายเดียวกันก็จะทำให้องค์กรประสบผลสำเร็จเร็วขึ้นและเจริญรุ่งเรือง ได้รับการยอมรับจากบุคคลทั่วไป ความเข้าใจความเห็นอกเห็นใจ การมีระเบียบวินัยในตนเอง สิ่งเหล่านี้จะเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนให้เกิดพลังสร้างสรรค์ผลงานทำให้เป็นที่ ยอมรับกันว่าโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพและมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง ทุกภาคส่วนต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาระหว่างผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้ปกครอง - บ้าน - ชุมชน เป็นอย่างดี^๑

^๑สมพิศ การสมบูรณ์, “การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ในการจัดการศึกษาโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (บริหารการศึกษามหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐ - ๒๑.

๒.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

อับราฮัม มาสโลว์ (Abraham Maslow)^๑ ได้ค้นคว้าเกี่ยวกับด้านพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งเชื่อว่ามนุษย์เป็นตัวกำหนดค้นหา หรือความอยาก และจะพยายามขวนขวายให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตอบสนอง และความอยากนี้เกิดจากมนุษย์มีความจำเป็น (need) ซึ่งแต่ละเผ่าพันธุ์แต่ละกลุ่มจะแสดงออกถึงความต้องการไม่เหมือนกันแต่อย่างน้อยที่สุดก็จะมีขั้นพื้นฐานที่เหมือนกันเป็นลำดับไป แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับว่าได้รับการตอบสนองความต้องการระดับใดมากน้อยแค่ไหนซึ่งมาสโลว์ สรุปว่า

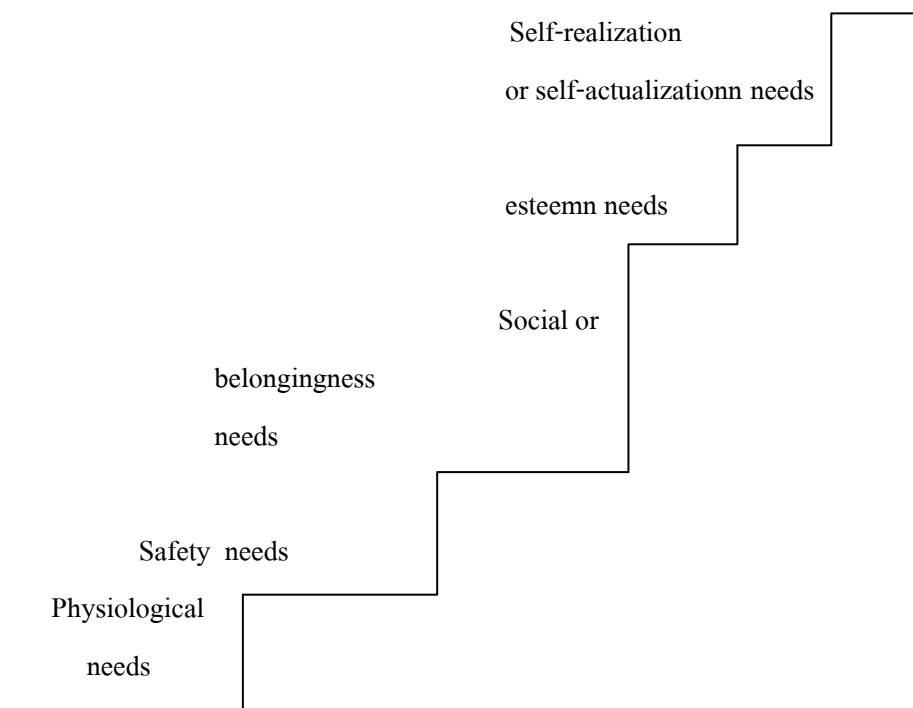
๑. มนุษย์เรามีความต้องการ และความต้องการนี้มีอยู่ตลอดเวลา ไม่มีที่สิ้นสุด
๒. ความต้องการใดที่ได้รับการตอบสนองแล้วย่อมสิ้นสุดลง และความต้องการใหม่ในลำดับต่อไปที่ยังไม่ได้รับการตอบสนองก็จะเกิดขึ้น

๓. มนุษย์เรามีความต้องการตามลำดับขั้นของความสำคัญจากต่ำไปหาสูง
มาสโลว์ ได้ตั้งสมมติฐานเรียกว่า “ลำดับขั้นแห่งความต้องการของมนุษย์ (Hierarchy of Needs)” ซึ่งได้แบ่งได้ ๕ ลำดับ ดังนี้

๑. ความต้องการสิ่งจำเป็นทางร่างกาย (Physiological needs)
๒. ความต้องการในด้านความปลอดภัย (Safety needs)
๓. ความต้องการในด้านสังคม (Social or belongingness needs)
๔. ความต้องการที่จะได้รับการยกย่องนับถือ (Esteem needs)
๕. ความต้องการที่จะประสบความสำเร็จในชีวิต (Self-realization or self-actualization needs)

^๑อับราฮัม มาสโลว์ (Abraham Maslow) อ้างใน เสนอ เถาว์ชาติ, “การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดภูเก็ต”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาการบริหารการศึกษามหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓ – ๑๖.

จากทฤษฎีดังกล่าว พอสรุปได้ว่า ความต้องการขั้นพื้นฐานที่เกิดจากความพึงพอใจของมนุษย์จะเป็นแรงผลักดันให้มนุษย์เกิดการมีส่วนร่วมขึ้น

แผนภูมิที่ ๒.๑ ลำดับขั้นแห่งความต้องการของมนุษย์

อับราฮัม มาสโลว์(Abarham Maslow)^๐ ได้ศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ พบว่าปัญหาขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับการทำงาน และชีวิตในองค์กรของเรา จะมี ๒ ทรศนะเกี่ยวกับธรรมชาติของคนเกี่ยวกับทฤษฎี X และทฤษฎี Y ดังนี้

แนวทางของทฤษฎี X เป็นสมมติฐานที่มีทัศนคติต่อพฤติกรรมมนุษย์ไปในทางที่ไม่ดีสรุปได้ดังนี้

๑. โดยทั่วไปคนเราชอบสบายมีความรู้สึกว่าจะไม่อยากจะทำงานหากมีโอกาสเมื่อใดจะหลบหลีกทันที

๒. เมื่อเรามีความเกียจคร้านต่อการทำงานดังนั้น การที่จะให้คนทำงาน จึงต้องใช้วิธีบังคับ ควบคุมการสั่งการเด็ดขาด หรือข่มขู่ว่าจะลงโทษคนจึงจะขยัน

^๐เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓ – ๑๖

๓. คนโดยเฉลี่ยชอบให้คนอื่นบังคับ แนะนำชี้แจง จึงจะทำงานไม่มีความ
ทะเยอทะยาน ขาดความริเริ่มสร้างสรรค์ แต่ก็ต้องการความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
มากที่สุด

แนวความคิดของทฤษฎี Y เป็นสมมติฐานที่ตรงข้ามกับทฤษฎี X มีทัศนคติในด้านที่ดี
ต่อธรรมชาติแห่งพฤติกรรมมนุษย์ กล่าวว่า

๑. คนเรามักมีความเต็มใจที่จะทำงานและถือว่า การทำงานเป็นการออกกำลังกาย
เป็นการพักผ่อนที่มีคุณค่าไปในตัว

๒. การควบคุมให้คนทำงานไม่ใช่วิธีจะได้ผลเสมอไปเพราะคนเรามีความ
รับผิดชอบและต้องการที่จะเป็นของตัวเอง และอยากจะทำอะไรก็ทำ

๓. คนในโรงงานอุตสาหกรรมส่วนใหญ่ไม่มีโอกาสได้แสดงความสามารถดังที่
ตนตั้งใจ

๔. คนเราเมื่อทำงาน นอกจากจะต้องการผลสำเร็จแล้วยังต้องการรางวัลอีกด้วย
จากแนวทางของ McGregor เห็นว่าเมื่อคนเรามีความเต็มใจที่จะทำงาน เมื่องานสำเร็จ
ยังต้องการรางวัลด้วย ดังนั้น รางวัลจึงเป็นสิ่งกระตุ้นให้คนเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรม หรืออาจจะใช้
คำยกย่องสรรเสริญแทนก็ได้

อับราฮัม มาสโลว์ (Abraham Maslow)^๐ ได้กล่าวทฤษฎีการมีส่วนร่วมสามารถแบ่ง
ออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ๆ คือ

๑. ทฤษฎีความเป็นผู้แทน (Representative) ทฤษฎีนี้เน้นความเป็นผู้แทนและ
ผู้นำถือการมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งถนัดคน ผู้นำเป็นเครื่องหมายของหลักการที่จะให้
หลักประกันกับการบริหารงานดี การมีส่วนร่วมตามทฤษฎีนี้ มิได้เปิดโอกาสให้ผู้ตามได้เข้ามามี
ส่วนร่วมในการตัดสินใจขององค์กรอย่างแท้จริง ผู้ที่มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการตัดสินใจได้แก่
บรรดาผู้นำต่างๆ ที่เสนอตัวเข้ารับสมัครการเลือกตั้ง ส่วนผู้ตามนั้นเป็นเพียงแค่ไม่ระดับเท่านั้น

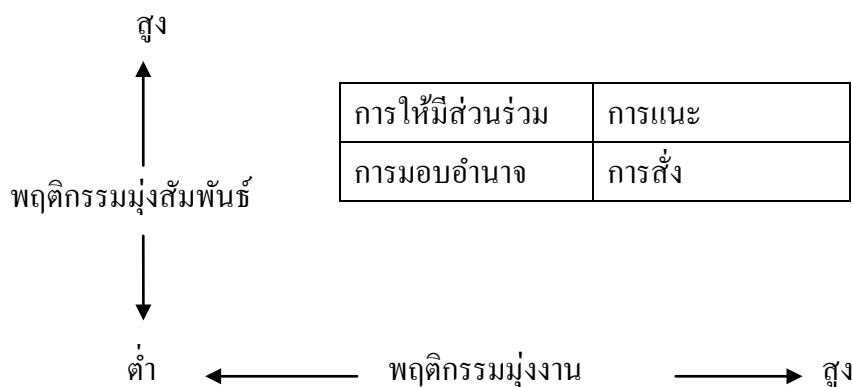
๒. ทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participation Democracy) ทฤษฎีนี้เน้น
การมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการวางนโยบายยิ่งกว่านั้น ทฤษฎียังมองการมีส่วนร่วมเป็นการให้
การศึกษา และพัฒนาการกระทำทางการเมือง และสังคมที่มีความรับผิดชอบนั้นก็คือ การไม่ยอมให้
มีส่วนร่วมนับว่าเป็นการคุกคามต่อเสรีภาพของผู้ตาม

^๐เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓ – ๑๖

ทฤษฎีภาวะผู้นำตามสถานการณ์ของเสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ ได้แบ่งภาวะผู้นำออกเป็น ๔ แบบ^๐ คือ

๑. แบบการสั่ง (Telling) เป็นพฤติกรรมมุ่งงานสูง และมุ่งสัมพันธ์ต่ำ
๒. แบบการแนะ (Selling) เป็นพฤติกรรมมุ่งงานสูงและมุ่งสัมพันธ์สูง
๓. แบบการให้มีส่วนร่วม (Participation) เป็นพฤติกรรมมุ่งงานต่ำ และมุ่งสัมพันธ์สูง
๔. แบบการมอบอำนาจ (delegating) เป็นพฤติกรรมมุ่งงานต่ำ และมุ่งสัมพันธ์ต่ำ

แบบภาวะผู้นำจะมีประสิทธิภาพหรือไม่ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ และพฤติกรรมผู้นำ ทั้ง ๔ แบบ

แผนภูมิที่ ๒.๒ แบบภาวะผู้นำของ Hersey and Blanchard

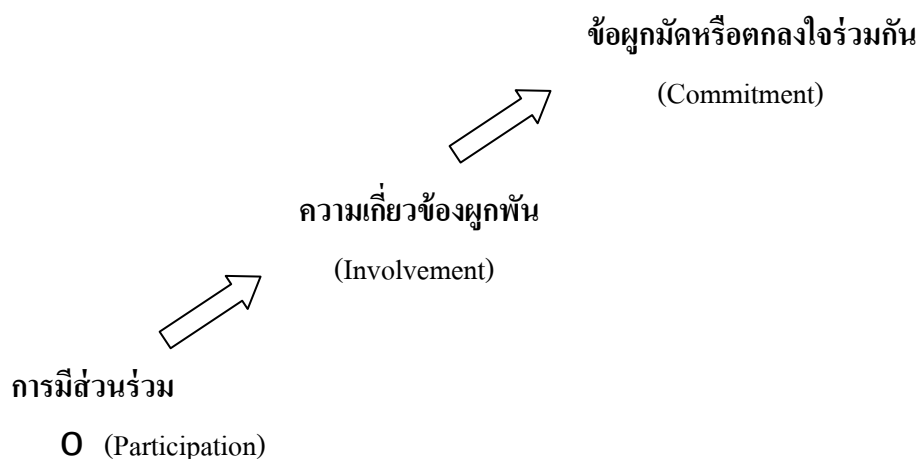
ที่มา: เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์, ในประมวลสาระชุดวิชาทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารการศึกษา, สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๖, หน้า ๘๖-๘๗.

สรุปจากทฤษฎีดังกล่าว มนุษย์ต่างก็มีความต้องการที่จะดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขทางด้านร่างกาย และจิตใจ มีชีวิตที่ปลอดภัยจากอันตราย มีความมั่นคงในอาชีพการงาน ต้องการเกียรติยศ ในสังคม ต้องการให้สังคมยกย่อง มีชื่อเสียงในสังคม เพื่อเป็นการยกระดับชีวิตของตัวเอง พร้อมกับต้องการความไว้วางใจจากผู้ร่วมงานทุกคน

^๐เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์, เอกสารการสอนชุดวิชา ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารการศึกษา , (สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๖), หน้า ๘๖ – ๘๗.

๒.๓ ความหมายของการมีส่วนร่วม

เอกชัย กี่สุขพันธุ์^๕ ได้ให้ความหมายการบริหารแบบมีส่วนร่วมว่าหมายถึงรูปแบบของความเกี่ยวข้องผูกพันร่วมกันของสมาชิกในการประชุมหรือเพื่อตัดสินใจและควบคุมการทำงานร่วมกัน นอกจากความหมายที่กล่าวมานี้ เอกชัย กี่สุขพันธุ์ ยังได้แสดงถึงระดับความผูกพันให้เห็นชัดเจนด้วยแผนภาพ ดังนี้

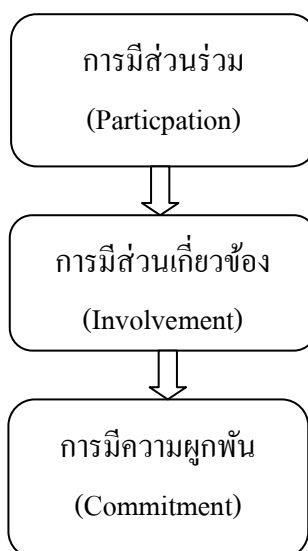
แผนภูมิที่ ๒.๓ ระดับความผูกพัน

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์^๖ ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่าเป็นการที่บุคคลหรือคณะบุคคลเข้ามาช่วยเหลือ สนับสนุนทำประโยชน์ในเรื่องต่างๆ หรือกิจกรรมต่างๆ อาจเป็นการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจหรือกระบวนการบริหาร

^๕เอกชัย กี่สุขพันธุ์, การบริหาร ทักษะและการปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๘), หน้า ๒๓๗.

^๖เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์, เอกสารการสอนชุดวิชาสัมมนาปัญหาและแนวโน้มทางการบริหาร การศึกษา, (สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๗), หน้า ๑๘๒ – ๑๘๓.

ประสิทธิผลขององค์การขึ้นอยู่กับความร่วมมือของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับองค์การนั้นในการปฏิบัติการกิจให้บรรลุเป้าหมาย วิธีการหนึ่งในการรวมพลังความคิดสติปัญญาก็คือการให้มีส่วนร่วมการให้บุคคลมีส่วนร่วมในองค์การนั้น บุคคลจะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการหรือปฏิบัติการกิจต่างๆ เป็นผลให้บุคคลนั้นมีความผูกพันต่อกิจกรรมและองค์การในที่สุด

แผนภูมิที่ ๒.๔ ผลการมีส่วนร่วมในองค์การ

หวัง (Whang)^๖ ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง กระบวนการเข้าไปดำเนินงานของบุคคลหรือของกลุ่ม เพื่อให้สะท้อนถึงความสนใจของตน หรือเพื่อให้การสนับสนุนทางด้านกำลังงาน หรือทรัพยากรต่อสถาบันระบบที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตของพวกเขา

พัทที (Putti)^๖ กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่าความร่วมมือเป็นพื้นฐานของกิจกรรมทุกกิจกรรมการมีส่วนร่วมในการบริหารจะทำให้การบริหารเปิดกว้างมีอิสระทำให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการบริหาร อันเป็นวิถีทางในการขยายอิทธิพลของสายบังคับบัญชาลงไปสู่ระดับปฏิบัติในองค์การ

^๖หวัง (Whang) อ้างใน ชูชาติ พ่วงจิตร, “การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนประถมศึกษาในเขตปริมณฑลกรุงเทพมหานคร”, ภาควิชาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓.

^๖พัทที (Putti) อ้างใน ทศนา แสงศักดิ์, “รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมในการฝึกอาชีพระยะสั้นช่างอุตสาหกรรมกรมอาชีวศึกษา”, นิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาบริหารการศึกษา (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕.

ประยูร ศรีประสาธน์และคณะ^{๐๙} กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการและบริหารการศึกษา หมายถึงการเปิดโอกาสหรือจัดให้ประชาชนได้เข้าร่วมเป็นกรรมการของหน่วยงานหรือเข้าร่วมในการดำเนินงานกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งของหน่วยงานหรือเข้าร่วมแสดงความคิดเห็น เพื่อการดำเนินงานของหน่วยงานที่รับผิดชอบการจัดและบริหารการศึกษาในระดับกระทรวง ทบวง กรม จังหวัด อำเภอและสถานศึกษา

ไวท์ (White)^{๐๑๐} ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมประกอบด้วย ๒ มิติ มิติที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าควรทำอะไรและทำอย่างไร มิติที่ ๒ มีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนาปฏิบัติงานที่ได้ตัดสินใจและมิติที่ ๓ มีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงาน

ยูไนเท็ด เนชันส์ (United Nations)^{๐๑๑} ได้อธิบายความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในฐานะที่เป็นกระบวนการในการพัฒนาว่า หมายถึง การเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีพลังของประชาชนในด้านต่างๆ ได้แก่

- ในการตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมายของสังคม และการจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

- ในการปฏิบัติตามแผนการหรือโครงการต่างๆ ด้วยความเต็มใจ

เมตต์ เมตต์การุณจิต^{๐๑๒} ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม ไว้ว่า คือการเปิดโอกาสให้ประชาชนไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อมในลักษณะของการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ที่มีผลกระทบต่อตนเองหรือชุมชน

^{๐๙}ประยูร ศรีประสาธน์และคณะ, “การกระจายอำนาจการบริหารการศึกษาของไทย, รายงานการวิจัยทุนอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดิน”, ๒๕๓๗-๒๕๓๘, หน้า ๓.

^{๐๑๐}ไวท์ (White) อ้างใน กิตติ คันธรา, “การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการหมู่บ้านในการพัฒนาชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอเวียงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต (คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๔.

^{๐๑๑}ยูไนเท็ด เนชันส์ (United Nations) อ้างใน สมพิศ ภารสมบูรณ์, “การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ในการจัดการศึกษาโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (บริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕.

^{๐๑๒}เมตต์ เมตต์การุณจิตอ้างใน ชัยยศ ประไพพงษ์, “การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ในการบริหารสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา ในจังหวัดนนทบุรี”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕.

การมีส่วนร่วม เป็นการบริหารที่กระจายอำนาจให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการบริหาร แบ่งหน้าที่รับผิดชอบ บริหารงานแบบประชาธิปไตย ไม่ใช้อัตตาธิปไตย แต่ใช้หลักประชาธิปไตย และธรรมาธิปไตย ให้ทุกคนแสดงความคิดเห็น และมีบทบาทในการบริหารงาน เพื่อสร้างแรงจูงใจในการบริหารงาน ร่วมคิด ความสร้าง ร่วมพัฒนาต่อไป

๒.๔ ลักษณะของการมีส่วนร่วม

นักวิชาการได้กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมแตกต่างกันในลักษณะต่างๆดังนี้ ขึ้นอยู่กับความสนใจว่าจะศึกษาในด้านใด เช่น

เดวิส และ นิวส์ตรอม (Davis and Newstrom)^{๐๐} เห็นว่าการมีส่วนร่วมเป็นความเกี่ยวข้องในด้านจิตใจ และอารมณ์ของบุคคลที่มีต่อกิจกรรมของกลุ่มเป็นตัวกระตุ้นให้ทำงานสำเร็จได้ตามเป้าหมาย ซึ่งการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับ

๑. การเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย
๒. การช่วยเหลือและทำประโยชน์
๓. การรับผิดชอบ

นริวรรณ พรหมชุม และคณะ^{๐๐} ได้ศึกษาวิจัยการมีส่วนร่วมของกรรมการศึกษาประจำโรงเรียนในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจนจังหวัดขอนแก่น ได้แบ่งรูปแบบของการมีส่วนร่วมของกรรมการศึกษาไว้เป็น ๒ ด้านคือ

๑. การมีส่วนร่วมในด้านนโยบาย ได้แก่ การให้ข้อมูล การให้คำแนะนำ และการร่วมตัดสินใจ
๒. การมีส่วนร่วมในด้านปฏิบัติการ เช่น แรงงาน เงิน/วัสดุอุปกรณ์ ประชาสัมพันธ์ และประสานงาน

^{๐๐}เดวิส และ นิวส์ตรอม (Davis and Newstrom) อ้างใน เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์, เอกสารการสอนชุดวิชาสัมมนาปัญหาและแนวโน้มทาง การบริหารการศึกษา , สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๗), หน้า ๑๘๒.

^{๐๐}นริวรรณ พรหมชุมและคณะ, การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการศึกษาประจำโรงเรียนในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตยากจน จังหวัดขอนแก่น, (คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น), ๒๕๓๗, หน้า ๗.

เอกชัย กี่สุขพันธ์^{๐๙} กล่าวถึงระบบบริหารแบบมีส่วนร่วมที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน และเป็นที่ยอมรับว่าได้ผลในเชิงปฏิบัติมากมี ๓ ระบบคือ

๑. ระบบการปรึกษาหารือ (Consulting Management) เป็นการบริหารแบบเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานในรูปของคณะกรรมการ (Committee) ซึ่งเป็นการกระจายอำนาจบริหารและการตัดสินใจให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการร่วมมีความรับผิดชอบระบบการปรึกษาหารือนี้เหมาะสำหรับใช้กับผู้บริหารระดับต้นขึ้นไป โดยการมอบหมายให้ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าคณะทำงาน ประธานโครงการ ประธานคณะกรรมการ หรือกรรมการ เป็นต้น

๒. ระบบกลุ่มคุณภาพ (QC Circles) เป็นการบริหารแบบเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานในรูปของกลุ่มทำงานซึ่งคงเรียกชื่อได้หลายอย่าง เช่น กลุ่มคุณภาพ กลุ่มกิจกรรมคิวิซี กลุ่มพัฒนาคุณภาพงาน ฯลฯ ระบบบริหารนี้เหมาะสำหรับใช้กับพนักงานทุกระดับปฏิบัติ (Work) หรือระดับหัวหน้างาน (Foreman) เพราะเป็นการฝึกฝนและเปิดโอกาสให้บุคคลเหล่านั้นมีโอกาสทำงานร่วมกันเพื่อค้นหาปัญหาวิเคราะห์ปัญหาหาสาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง

๓. ระบบข้อเสนอแนะ (Suggestion System) ระบบนี้มีความแตกต่างจากข้อเสนอแนะที่พบเห็นทั่วไป ที่มีลักษณะเป็นกล่องหรือตู้รับฟังความคิดเห็นเท่านั้น แต่วิธีนี้จัดให้มีแบบฟอร์มข้อเสนอแนะเพื่อให้พนักงานเพื่อผู้ปฏิบัติงานทุกคนได้กรอแบบที่กำหนด เช่น ปัญหาที่พบคืออะไร สาเหตุปัญหามาจากอะไร วิธีการแก้ปัญหามีอะไรบ้าง และผลที่คาดว่าจะได้รับนั้นดีกว่าเดิมอย่างไร เป็นต้น ซึ่งวิธีดังกล่าวนี้ใช้ได้ผลในหลายบริษัท เช่น ธนาคารพาณิชย์บางแห่ง บริษัทเครือซีเมนต์ไทย ซึ่งแต่ละบริษัทจะมีคณะกรรมการพิจารณาข้อเสนอแนะว่า แต่ละข้อเสนอแนะเป็นความคิดสร้างสรรค์เพียงใด ความเป็นไปได้ในการนำไปสู่การปฏิบัติมากน้อยเพียงใดและสมควรทดลองดำเนินการตามข้อเสนอแนะหรือไม่ อย่างไรก็ตามหากข้อเสนอแนะใดสามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้ผล ทางบริษัทก็จะให้รางวัลตอบแทนแก่ผู้เสนอความคิด

นายสมพิศ ภารสมบุรณ์^{๐๑๐} ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น ๔ ขั้นตอน คือ

๑. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน คือ ริเริ่ม ตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ

^{๐๙}เอกชัย กี่สุขพันธ์, การบริหารทักษะและการปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ ๒๕๓๘), หน้า ๒๓๓.

^{๐๑๐}นายสมพิศ ภารสมบุรณ์, “การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ในการจัดการศึกษาโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (บริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔), หน้า ๒๘.

๒. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานความร่วมมือ

๓. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์

๔. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

นายสมพิศ ภารสมบุรณ์^{๑๖} ได้สรุปวิธีการบริหารแบบมีส่วนร่วมว่ามี ๘ รูปแบบ คือ

๑. การวางแผนแบบสแกนลอน (The Scanlon Plan) เป็นแนวทางที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดแนวทางหนึ่ง เป็นการทำงานแบบทีมระหว่างคนงานกับผู้บริหาร เพื่อลดต้นทุนการผลิต และเพิ่มผลผลิต ค่าจ้าง และผลกำไร

๒. เจเคกรุ๊ป (Jishu Kanri - JK) เป็นการจัดตั้งกลุ่มอิสระเล็กๆ ที่มีอำนาจเด็ดขาด กลุ่มเหล่านี้จะพิจารณาปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน แล้วพยายามที่จะหาข้อยุติอย่างสร้างสรรค์ ผู้นำ กลุ่มอาจได้รับการเลือกตั้งหรือสับเปลี่ยนกันระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม กลุ่มจะต้องมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๓. การปรึกษาตามสายการบังคับบัญชา (Consultative Hierarchy) เป็นวิธีการที่ให้ลูกจ้างมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยเครือข่ายคณะกรรมการต่างๆ ซึ่งเป็นตัวแทนของกลุ่มต่างๆ ภายในบริษัท

๔. ทีกรุ๊ป (T - Group Approach or Sensitivity) วิธีการนี้ใช้การบริหารแบบมีส่วนร่วมในการฝึกอบรม และพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ของฝ่ายบริหาร เทคนิคชนิดนี้ใช้เพื่อทำความเข้าใจคนอื่น และทำงานร่วมกับคนอื่นรู้ถึงค่านิยม แรงจูงใจ จุดอ่อน และจุดแข็งของผู้ใต้บังคับบัญชาโดยที่แต่ละคนจะต้องเข้าใจตนเองเสียก่อน

๕. การบริหารที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้บริหารระดับต่างๆ ในองค์กร (Multiple Management) เป็นการบริหารแบบมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ โดยมีความตั้งใจที่จะแก้ไขข้อบกพร่องที่เกิดขึ้นจากการตัดสินใจเพียงคนเดียว จึงต้องการที่จะให้บุคคลในระดับต่างๆ มีส่วนร่วมในการบริหารด้วย

๖. คิวซีซี (Quality Control Circle) ระบบคิวซีซี เป็นการทำงานของกลุ่มเล็กๆ ซึ่งมีบุคลากรตั้งแต่ ๓ – ๑๕ คน โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะแก้ปัญหาร่วมกัน โดยวิเคราะห์ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานจากนั้นจะหาแนวทางแก้ไข

๗. แนวทางการใช้คณะกรรมการในการบริหารแบบมีส่วนร่วม (Committee Approach for Participation) คณะกรรมการเป็นเครื่องมือสำคัญในการนำแนวความคิดการบริหาร

^{๑๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘ – ๒๙.

แบบมีส่วนร่วมไปใช้ปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับที่สูงกว่าพนักงานปฏิบัติ คณะกรรมการจะเป็นกลุ่มที่จัดตั้งชั่วคราวเพื่อรักษาปัญหาเฉพาะหน้า

๘. การมีส่วนร่วมและการสร้างทีม (Participation and Team Building) กิจกรรมการมีส่วนร่วมและการสร้างทีมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เมื่อการมีส่วนร่วมในการบริหารของบุคลากรในองค์การมีความมั่นคง สมาชิกของกลุ่มจะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความคิดริเริ่ม

นายสมพิศ ภารสมบุรณ์^{๐๖} กล่าวถึงการมีส่วนร่วมโดยพิจารณาจากระดับการบริหาร โดยชี้ให้เห็นว่าเป็นการมีส่วนร่วมได้ ๓ ระดับ คือ ในระดับแนวราบ เป็นการมีส่วนร่วมโดยไม่จริงจัง การมีส่วนร่วมในแนวดิ่ง เป็นการมีส่วนร่วมกับผู้ที่มีอำนาจมากกว่าผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการบริหารงานที่เกี่ยวข้องทั้งแนวดิ่งและแนวนอน

นายสมพิศ ภารสมบุรณ์^{๐๗} ได้แบ่งการมีส่วนร่วมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเข้าไปมีอำนาจและควบคุมไว้ ๘ กลุ่มด้วยกัน

๑. กุศโลบาย (Manipulation) เป็นการเข้ามาเพียงเพื่อประชาสัมพันธ์ตัวเองไม่ได้มุ่งหวังการมีส่วนร่วม

๒. การรักษา (Therapy) คล้ายๆ กับกุศโลบาย แต่เป็นการเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อให้ทุกคนอยู่ร่วมกัน และมีพฤติกรรมตามที่ผู้นำต้องการเท่านั้น

๓. การบอกกล่าว (Informing) เป็นการที่ผู้นำให้ผู้ตามเข้ามามีส่วนร่วมเพียงเล็กน้อย

๔. การให้คำปรึกษา (Consultation) เป็นการที่ผู้นำให้ผู้ตามคอยพิจารณาถึงข้อคิดเห็นต่างๆ แต่ไม่ได้บังคับให้ผู้ตามต้องทำตามการมีส่วนร่วมของผู้ตามอำนาจให้ผู้ตามปฏิบัติแทน

๕. การปลอบโยน (Placation) มีลักษณะเหมือนกับการเห็นอกเห็นใจคล้อยตามแต่ในใจนั้นไม่ได้มีการยอมรับที่จะปฏิบัติตามเลย

๖. การเป็นหุ้นส่วน (Partner ship) หมายถึงการมีส่วนร่วมนั้นจะมีลักษณะการร่วมกันคิดร่วมกันทำ และร่วมกันตัดสินใจมากขึ้น

๗. การมอบอำนาจ (Delegated Power) เป็นการที่ผู้นำมอบอำนาจให้ผู้ตามปฏิบัติแทน ซึ่งเป็นการเข้ามามีบทบาทในกิจกรรมของผู้ตามมากขึ้น

^{๐๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕.

^{๐๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕ – ๓๐.

๘. อำนาจและการควบคุม (Power and Control) อยู่ในมือของผู้ตามเป็นการที่ผู้ตามเข้ามามีส่วนร่วม และกำหนดบทบาทอย่างแท้จริงขึ้นบนใดการมีส่วนร่วม ๘ ชั้น

๘ ชั้นควบคุมโดยประชาชน (Citizen control)	}	การมีส่วนร่วมระดับอำนาจเป็น ของประชาชน การมีส่วนร่วมแท้ (Degree of citizen power)
๗ ชั้นใช้อำนาจผ่านตัวแทน (Delegated power)		
๖ ชั้นเป็นหุ้นส่วน (Partnership)		
๕ ชั้นปลอบใจ (Placation)	}	การมีส่วนร่วมระดับพิธีกรรม หรือ การมีส่วนร่วมบางส่วน (Degree of tokenism or Partial participation)
๔ ชั้นปรึกษา (Consultation)		
๓ ชั้นรับฟังข่าว (Informing)		
๒ ชั้นบำบัดรักษาโรค (Therapy)	}	การมีส่วนร่วมเทียม หรือ ไม่มีส่วนร่วม (Pseudo-participation or Non- participation)
๑ ชั้นถูกจัดกระทำ (Manipulation)		

แผนภูมิที่ ๒.๕ ขึ้นบนใดการมีส่วนร่วม ๘ ชั้น

จากภาพที่ ๕ นี้ ขึ้นบนใดชั้นที่ ๑ และ ชั้นที่ ๒ รวมเรียกว่าเป็นชั้นที่มีส่วนร่วมเทียม หรือไม่มีส่วนร่วมหมายถึงประชาชนยังไม่เข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจอย่างแท้จริง

บนใดชั้นที่ ๓ – ๕ รวมเรียกว่าเป็นการมีส่วนร่วมระดับพิธีกรรมหรือการมีส่วนร่วมบางส่วนหมายถึง เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมได้ในบางส่วน บางเรื่องเท่านั้น เพราะบางส่วนผู้มีอำนาจเต็มสงวนเอาไว้ แต่ก็นับว่ายังดีกว่าชั้น ๑ – ๒

บนใดชั้นที่ ๖ – ๘ รวมเรียกว่าการมีส่วนร่วมระดับอำนาจของประชาชน ซึ่งเป็นระดับที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมาก โดยพัฒนาจากชั้นที่ ๖ , ๗ จนถึงชั้นที่ ๘ ชั้นควบคุมโดย

ประชาชนเป็นการใช้อำนาจตัดสินใจของประชาชน โดยผ่านตัวแทน หรือประชาชน เป็นผู้ใช้อำนาจนั่นเอง^{๐๐}

นายสมพิศ ภารสมบุรณ์^{๐๐} กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท คือ การที่ประชาชนต้องมีส่วนร่วมรับผิดชอบการพัฒนาทั้งกระบวนการตั้งแต่เริ่มแรกของโครงการ ไปถึงตอนจบของโครงการ ซึ่งครอบคลุมในขั้นตอนต่อไปนี้

๑. การมีส่วนร่วมในการวางแผนโครงการ
๒. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการตามโครงการ
๓. การมีส่วนร่วมในการติดตามผลและการประเมินผล
๔. การมีส่วนร่วมในการใช้ผลประโยชน์จากกิจกรรมของโครงการ

กล่าวโดยสรุป ลักษณะของการมีส่วนร่วม นั้น พิจารณาได้หลายมุมมอง ดังนี้

๑. จำแนกตามกระบวนการบริหาร
 - ๑) การมีส่วนร่วมในการวางแผน
 - ๒) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
 - ๓) การมีส่วนร่วมในการจัดองค์การ
 - ๔) การมีส่วนร่วมในการสื่อสาร
 - ๕) การมีส่วนร่วมในการใช้อิทธิพล
 - ๖) การมีส่วนร่วมในการประสานงาน
 - ๗) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล
๒. จำแนกตามประเภทของกิจกรรมที่เข้าร่วม
 - ๑) การมีส่วนร่วมประชุม
 - ๒) การมีส่วนร่วมในการออกเงิน
 - ๓) การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ
 - ๔) การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ
 - ๕) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน
 - ๖) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน
๓. จำแนกตามระดับความเข้มของการมีส่วนร่วม
 - ๑) ระดับของการมีส่วนร่วมเทียม

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐ – ๓๑.

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒ – ๓๓.

- ๒) ระดับของการมีส่วนร่วมบางส่วน
- ๓) ระดับของการมีส่วนร่วมที่แท้จริง
- ๔. จำแนกตามวิธีการมีส่วนร่วม
 - ๑) การมีส่วนร่วมโดยตรง
 - ๒) การมีส่วนร่วมโดยอ้อม

๒.๕ ปัจจัยที่เสริมการมีส่วนร่วม

นักวิชาการหลายท่าน ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับปัจจัยที่เสริมการมีส่วนร่วม ดังต่อไปนี้

ชูชาติ พ่วงสมจิตร^{๐๐} ได้กล่าวถึง ปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

๑. ปัจจัยที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม
 - ๑) โครงสร้างทางเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมจะช่วยให้ชุมชนมีความพร้อมในการสนับสนุนโรงเรียนด้านการเงินเพราะเป็นย่านอุตสาหกรรมย่อมทำให้เกิดสถานะเศรษฐกิจดี
 - ๒) ลักษณะนิสัยของคนไทยช่วยส่งเสริมการเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียน กล่าวคือ โดยทั่วไปคนไทยมีนิสัยชอบทำบุญ ไม่ค่อยจะปฏิเสธคำร้องขอของผู้อื่น โดยเฉพาะโรงเรียนที่เป็นสถาบันสอนบุตรหลานให้เป็นคนดีมีความรู้
 - ๓) ระบบการเมืองการปกครองท้องถิ่น กระตุ้นให้นักการเมืองเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียน ซึ่งในช่วงที่มีการเลือกตั้งผู้สมัครมักจะต้องไปพบประชาชนและช่วยเหลือกิจกรรมของสังคมโดยเฉพาะวัดกับโรงเรียนที่เป็นสถาบันหลักของชุมชน
๒. ปัจจัยเกี่ยวกับชุมชน
 - ๑) ความศรัทธาของชุมชนที่มีต่อโรงเรียน หากโรงเรียนสร้างความศรัทธาให้กับชุมชนได้ เช่น ผลการเรียนดี นักเรียนสามารถสอบชิงทุนหรือสอบเข้าสถาบันที่มีชื่อเสียงได้ โรงเรียนได้รับรางวัลชนะเลิศ ครู อาจารย์ เอาใจใส่ต่อเด็ก โรงเรียนชนะการประกวดผลงานทางวิชาการ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้จะทำให้ชุมชนเกิดความศรัทธาต่อโรงเรียน
 - ๒) ชุมชนมีความรู้สึกรู้ว่าตนเองเป็นเจ้าของโรงเรียนและต้องมีหน้าที่ต่อโรงเรียน ความรู้สึกดังกล่าวมักจะอยู่ในรูปของโรงเรียนของเราการเป็นศิษย์เก่า การเป็นบุคคลที่มีส่วนร่วมในการก่อตั้งและทำนุบำรุงโรงเรียน การเป็นผู้ปกครองนักเรียน ฯลฯ

^{๐๐}ชูชาติ พ่วงสมจิตร, “การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนประถมศึกษาในเขตปริมณฑลกรุงเทพมหานคร” , วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๖๘ – ๒๗๑.

๓) ความคาดหวังของชุมชนต่อโรงเรียน ได้แก่ ความคาดหวังว่าโรงเรียนจะ สังก่อนบุตรหลานของเขา ให้เป็นคนเก่งคนดีและคาดหวังให้โรงเรียนมีคุณภาพไม่เป็นรอง โรงเรียนอื่น

๔) ชุมชนมีความสัมพันธ์อันดีกับโรงเรียนหากผู้บริหารและครูเข้าร่วม กิจกรรมกับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ โรงเรียนให้การต้อนรับประชาชนอย่างดี โรงเรียนเอาใจใส่บุตร หลานของประชาชน ชุมชนก็จะให้ความร่วมมือกับโรงเรียนดี

๓. ปัจจัยเกี่ยวกับโรงเรียน

๑) ปัจจัยเกี่ยวกับผู้บริหารและครูซึ่งได้แก่ ผู้บริหารและครู มีความสัมพันธ์ อันดีกับชุมชน ให้เกียรติและกำลังใจแก่ผู้เข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียน โรงเรียนมีครูเก่าหรือศิษย์เก่า ปฏิบัติหน้าที่เป็นครูอยู่ในโรงเรียน ครูสนใจและเอาใจใส่การเรียนการสอน ฯลฯ

๒) ปัจจัยเกี่ยวกับผลงานและวิธีปฏิบัติของโรงเรียน เช่น โรงเรียนมีชื่อเสียง ด้านวิชาการ มีความเชื่อถือในเรื่องการเงิน โรงเรียนมีการพัฒนาในด้านต่างๆ ฯลฯ

เมตต์ เมตต์การุณจิต^{๐๐} กล่าวถึงปัจจัยที่สนับสนุนส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วน ร่วมในการจัดการศึกษาไว้ว่า ผู้บริหารโรงเรียน จะต้องเห็นความสำคัญและสนองนโยบายของรัฐ ในเรื่องนี้ ผู้บริหารจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์และสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนให้แน่นแฟ้นอย่าคิดว่า โรงเรียนตั้งอยู่ในชุมชนที่มีเศรษฐกิจดีก็จะได้รับการสนับสนุน นอกจากนี้ โรงเรียนจะต้องสร้าง ผลงานให้ ชุมชนเกิดความศรัทธา เช่น มีผลงานทางวิชาการเอาใจใส่เด็กนักเรียนมีผลการเรียนดี เป็นต้น สำหรับในด้านของประชาชนนั้นส่วนใหญ่คนไทยมีนิสัยชอบทำบุญ มีความเอื้อเฟื้อ ดังนั้น หากโรงเรียนจะร้องขออะไรก็ควรได้รับการสนับสนุน

ปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วม มี ๒ กลุ่มปัจจัย ได้แก่

๑. ปัจจัยเกี่ยวกับกรรมการศึกษา ได้แก่ เวลาที่อยู่อาศัยการมีถิ่นกำเนิด/หรือมีที่พัก อาศัยในท้องถิ่นที่โรงเรียนตั้งอยู่ การเป็นศิษย์เก่า การมีบุตรหลานเรียนอยู่ในโรงเรียน ความ คาดหวังต่อโรงเรียน การมีความสัมพันธ์กับโรงเรียน และความห่วงใยต่อสวัสดิภาพเด็ก

๒. ปัจจัยเกี่ยวกับโรงเรียน ได้แก่

๑) คุณลักษณะของผู้บริหารโรงเรียน ด้านความเป็นผู้นำ มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีความซื่อสัตย์ และเป็นคนในท้องถิ่นโดยกำเนิด

^{๐๐}เมตต์ เมตต์การุณจิต “การมีส่วนร่วมในการบริหารโรงเรียนของคณะกรรมการศึกษาประจำ โรงเรียนเทศบาลในจังหวัดนครราชสีมา ” วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (แขนงวิชาการบริหารการศึกษา สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๑), หน้า ๔๐ – ๔๑.

- ๒) คุณลักษณะของครู ได้แก่ครูมีความประพฤติ มีความรู้ความสามารถ มีความเอาใจใส่ต่อเด็ก มีมนุษยสัมพันธ์ดี และมีความเสียสละ
- ๓) การปฏิบัติของโรงเรียนต่อคณะกรรมการการศึกษา ได้แก่ การให้เกียรติ และการให้โอกาสในการมีส่วนร่วม การเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน
- ๔) การปฏิบัติงานของครู ได้แก่การเอาใจใส่ต่อการเรียนการสอน และความสามัคคีในหมู่ครู
- ๕) ผลการปฏิบัติงานของโรงเรียน ได้แก่ ความมีชื่อเสียงของโรงเรียน และการบริหารการเงินที่โปร่งใส

สรุปว่า การมีส่วนร่วมในการบริหาร หรือการทำงาน ร่วมคิด ร่วมกันวางแผนงาน ร่วมกันทำงาน ปัจจัยหนึ่งก็มาจากเพื่อนร่วมงานที่จะสร้างแรงจูงใจในการทำงานร่วมกัน กำลังใจ นโยบายการทำงาน การกระจายอำนาจจากผู้บังคับบัญชา การมอบหมายงานจากผู้บังคับบัญชา การได้รับความไว้วางใจจากผู้บริหาร และเพื่อนร่วมงาน นั่นคือแรงใจในการบริหารงาน เพื่อสร้างความสำเร็จให้องค์กรนั้นๆ ได้

๒.๖ ประวัติความเป็นมาของโรงเรียนวิสุทธิพุทธ

สืบเนื่องจากมหาเถรสมาคมได้มีมติเมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๔๔ มอบหมายให้ พระธรรมมวเรธี เลขาธิการแม่กองธรรมสนามหลวง และพระเทพโสภณ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นผู้แทนไปพิจารณาสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตร การศึกษาขั้นพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการซึ่งกำลังจะประกาศใช้ในขณะนั้น

ผลการเจรจากับกรมวิชาการในสมัยนั้น ปรากฏว่ากระทรวงศึกษาธิการพร้อมที่จะ ประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเรียบร้อยแล้ว ในที่สุดกระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๔ ในหลักสูตรนี้มีเรื่องเกี่ยวกับ มาตรฐานวิชาพระพุทธศาสนาเพียงไม่กี่บรรทัด ดังต่อไปนี้

“มาตรฐาน ศ.๑.๑ เข้าใจประวัติ ความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือ ศาสนาที่ตนนับถือ และสามารถนำหลักธรรมของศาสนามาเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน

มาตรฐาน ศ.๑.๒ ยึดมั่นในศีลธรรม การทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม และศรัทธาใน พระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ

มาตรฐาน ศ.๑.๓ ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรม และศาสนพิธีของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ค่านิยมที่ดีงาม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตน บำเพ็ญ ประโยชน์ต่อสังคม สิ่งแวดล้อมเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข”

เพื่อช่วยให้โรงเรียนทั่วประเทศมีรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาเป็นแบบเดียวกัน โดยไม่มีการบิดเบือนหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา พระเทพโสภณ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจึงเสนอให้กระทรวงศึกษาธิการแต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้แกนกลางพระพุทธศาสนาสำหรับโรงเรียนทั่วประเทศ กระทรวงศึกษาธิการจึงมีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการดังกล่าวมีพระเทพโสภณเป็นประธาน มีกรรมการ ๖๓ รูป/คน เมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๕๕

คณะกรรมการชุดนี้จัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้แกนกลางพระพุทธศาสนาและจัดพิมพ์เป็นหนังสือเรื่อง “การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๕” สำเร็จเรียบร้อยทันเสนอในที่ประชุมเรื่อง “หลักสูตรใหม่เด็กไทยพัฒนา: หัวใจของการปฏิรูปการศึกษา ” ซึ่งมี พ.ต.ท. ดร. ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีเป็นประธาน จัดที่สถาบันราชภัฏสวนดุสิต เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๕๕ พระเทพโสภณ ในฐานะประธานกรรมการจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาเป็นผู้รายงานรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาต่อนายกรัฐมนตรีซึ่งได้เปิดโอกาสให้ที่ประชุมพิจารณาเรื่องนี้นานพอสมควร ผลจากการประชุมชี้แจงครั้งนี้ พอสรุปได้เป็น ๓ ประการดังนี้

๑. นายกรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบต่อรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา และชื่นชมฝังมโนทัศน์ของสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาพร้อมกับเสนอแนะให้สาระการเรียนรู้อื่นทำฝังมโนทัศน์เช่นเดียวกับสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา

๒. นายกรัฐมนตรีเห็นชอบให้สาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนามี ๑ หน่วยกิต ในระดับมัธยมศึกษา คำว่า ๑ หน่วยกิตมีค่าเท่ากับ ๒ ชั่วโมงต่อสัปดาห์

๓. ให้มีโรงเรียนวิถีพุทธนำร่องจังหวัดละ ๒ โรงเรียน ในปี ๒๕๕๖

เหตุที่ทำให้มีการพูดถึงโรงเรียนวิถีพุทธก็เพราะว่า นายกรัฐมนตรีได้ถามความเห็นชอบของที่ประชุมว่า รายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร ผู้เข้าประชุมได้อภิปรายสนับสนุนรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามที่นำเสนอ นั้น ศาสตราจารย์ ดร.ชัยนันท์ สมุทรอนิข ผู้บังคับการวชิราวุธวิทยาลัยเสนอแนะว่า การสอนวิชาพระพุทธศาสนาให้ได้ผล จะต้องนำไปบูรณาการเข้ากับชีวิตจริงเพื่ออบรมคุณธรรมจริยธรรมให้กับเด็ก ที่สำคัญคือต้องนิมนต์พระสงฆ์มาช่วยสอนในโรงเรียน เหมือนกับโรงเรียนที่จัดโดยบางศาสนาที่ไม่สอนเฉพาะเรื่องวิชาการ แต่เน้นเรื่องกิริยามารยาทและอบรมคุณธรรมจริยธรรมด้วย โรงเรียนเหล่านั้นประสบความสำเร็จในการอบรมคุณธรรมจริยธรรม เพราะมีบาทหลวงและแม่ชีทั้งหลายมาเป็นแบบอย่าง

อบรมดูแลเด็กอย่างใกล้ชิด ดังนั้นจึงควรมีโรงเรียนที่สอนเน้นเรื่องคุณธรรมจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา โดยนิมนต์พระสงฆ์มาสอนในโรงเรียนเพื่อให้เป็นแบบอย่างทางศีลธรรมแก่เด็กและเยาวชนด้วยการ สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น

นายกรัฐมนตรีเห็นด้วยกับข้อเสนอของศาสตราจารย์ ดร.ชัยนันทน์ สมุทรวณิช ตอนแรกที่ประชุมเรียกโรงเรียนประเภทนี้ว่า โรงเรียนสอนเน้นพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับโรงเรียนที่สอนเน้นภาษาอังกฤษ โรงเรียนเหล่านี้ก็เหมือนโรงเรียนปกติทั่วไปแต่สอนเน้นวิชาพระพุทธศาสนาเป็นพิเศษ เพื่อให้เด็กสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ปฏิบัติในชีวิตจริง นายกรัฐมนตรีให้นโยบายว่าในปีการศึกษา ๒๕๔๖ ให้มีโรงเรียนที่สอนเน้นพระพุทธศาสนาเป็นการนำร่องจังหวัดละ ๒ โรงเรียน ดร.สิริกร มณีรินทร์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ รับนโยบายของท่านนายกรัฐมนตรีไปดำเนินการทันที กระทรวงศึกษาธิการเรียกโรงเรียนที่สอนเน้นพระพุทธศาสนาว่า “โรงเรียนวิถีพุทธ” มีการระดมผู้ทรงคุณวุฒิจัดทำเอกสาร “แนวทางการดำเนินงานโรงเรียน วิถีพุทธ” และเปิดรับสมัครโรงเรียนนำร่องเข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ

ในเบื้องต้นมีโรงเรียนสมัครเข้าร่วมโครงการในรุ่นที่ ๑ ปี ๒๕๔๖ จำนวน ๘๘ โรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการจัดประชุมปฐมนิเทศโรงเรียนวิถีพุทธรุ่นที่ ๑ ณ พุทธมณฑล เมื่อวันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๔๖ โดยสมเด็จพระพุทธปาพจนจารย์ วัดสระเกศเป็นประธานเปิดการประชุม พระเทพโสภณ เป็นวิทยากรบรรยายนำ จากนั้นกระทรวงศึกษาธิการได้เปิดรับสมัครโรงเรียนเข้าร่วมในโครงการโรงเรียนวิถีพุทธเรื่อยมา จนถึงปัจจุบัน เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๕๒ มีโรงเรียนวิถีพุทธทั่วประเทศแล้ว จำนวน ๒๓,๓๓๓ โรงเรียน

ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๔๖ มีการประชุมเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาค ทั้งฝ่ายธรรมยุตและมหานิกาย พร้อมผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์สองแห่ง ที่ห้องประชุมกระทรวงศึกษาธิการ มีสมเด็จพระพุทธปาพจนจารย์ เป็นประธาน ดร.สิริกร มณีรินทร์ ได้กล่าวขอความอนุเคราะห์พระสังฆาธิการให้สนับสนุนโรงเรียนวิถีพุทธ นอกจากนี้ ที่ประชุมยังได้กำหนดแนวทางในการอบรมพระสงฆ์และคฤหัสถ์ผู้สอนพระพุทธศาสนาในโรงเรียน โดยมีเจ้าคณะภาคทุกภาคเป็นเจ้าภาพหลัก มีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นผู้ประสานงาน ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามมติมหาเถรสมาคมเรื่องการจัดอบรมครูสอนพระพุทธศาสนา ซึ่งมหาเถรสมาคมได้มีมติไปก่อนหน้านั้นแล้ว เมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๔๖

ในช่วงระหว่างเดือนกรกฎาคมถึงกันยายน ๒๕๔๖ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยร่วมกับเจ้าคณะภาคทุกภาค และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยดำเนินการจัดอบรม

พระสงฆ์ที่สอนพระพุทธศาสนาในโรงเรียนจำนวน ๔,๒๕๗ รูป และครูคฤหัสถ์ที่สอนพระพุทธศาสนาในโรงเรียนอีกจำนวน ๒,๐๕๐ คน หลักสูตรนี้ใช้เวลาอบรม ๕ วัน

โครงการโรงเรียนวิถีพุทธทำให้คณะสงฆ์มีโอกาสดีมากเพราะทางฝ่ายบ้านเมืองได้เปิดโอกาสให้เข้าไปสอนและอุปถัมภ์โรงเรียนวิถีพุทธ เพราะถ้าโรงเรียนวิถีพุทธประสบความสำเร็จโดยมีโรงเรียนเข้าร่วมโครงการมากขึ้นและไม่ได้ทำตามกันชั่วคราวแบบไฟไหม้ฟาง เด็กและเยาวชนไทยก็จะเข้าถึงพระพุทธศาสนา เป็นอุบาสกอุบาสิกาที่ดี เมื่อมองในมุมนี้ภารกิจของโรงเรียนวิถีพุทธก็จะเป็นอย่างยิ่งที่จะเป็นช่องทางที่สำคัญประการหนึ่งในการส่งเสริมพระพุทธศาสนา สมเด็จพระพุทธาจารย์ได้เตือนคณะสงฆ์ในที่ประชุมหลายครั้งว่า โรงเรียนวิถีพุทธเปิดโอกาสอย่างดียิ่งให้พระสงฆ์ได้พิสูจน์ฝีมือในการอบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่เด็กและเยาวชน สมัยก่อนพระสงฆ์ไปขอสอนเด็กและเยาวชนตามโรงเรียนต่างๆ แต่เมื่อถึงวันนี้ โรงเรียนมานิมนต์ถึงวัดเพื่อให้พระสงฆ์ไปช่วยสอนโรงเรียนวิถีพุทธ พระสงฆ์ต้องตื่นตัวและเตรียมพร้อมเพื่อช่วยให้โรงเรียนวิถีพุทธประสบความสำเร็จ ถ้าพระสงฆ์ไม่แสดงฝีมือในครั้งนี้ ก็เท่ากับตกรถไฟขบวนสำคัญทีเดียว^{๐๐}

จากประกายความคิดสำคัญนี้เอง กระทรวงศึกษาธิการจึงนำสู่การส่งเสริมการจัด “โรงเรียนวิถีพุทธ” ที่เป็จุดสำคัญของการนำคุณค่านาศาของพระพุทธรธรรมคินสู่สังคมไทย สอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่าโรงเรียนวิถีพุทธจะเดินหน้าต่อไปอย่างมีพลังในการที่จะสร้างสรรค์ในอนาคตของชุมชน สังคม ประเทศชาติ และโลกมนุษย์ให้เป็นวิถีแห่งสันติสุขที่ยั่งยืนสืบไป โดยผ่านการจัดสภาพและการเรียนรู้ของโรงเรียนและสถานศึกษาที่มีความชัดเจนในการนำวิถีธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการต่อไป โดยการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธซึ่งในปัจจุบันนี้โรงเรียนวิถีพุทธเป็นนวัตกรรมการจัดการศึกษา ๑ ใน ๕ รูปแบบที่สำคัญอยู่ในการดูแลของกระทรวงศึกษาธิการ โดยประยุกต์เอาหลักพุทธรธรรมเข้าสู่การพัฒนาและอยู่ภายใต้การดำเนินงาน ๕ ด้าน คือ ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ และด้านการบริหารจัดการ^{๐๑}

๒.๖.๑ ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ

^{๐๐}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยโรงเรียนวิถีพุทธ พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย๒๕๔๗), หน้า ๒๖-๓๐.

^{๐๑} กระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๖), หน้า ปฐมบท.

โรงเรียนวิถิพุทธเป็นหนึ่งในโรงเรียนรูปแบบใหม่ที่จะช่วยผลักดันให้เด็กและเยาวชนไทยสามารถพัฒนาตามศักยภาพเป็นคนดี คนเก่งของสังคม สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข โรงเรียนวิถิพุทธจะนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ มีนักวิชาการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้ให้ความหมายของโรงเรียนวิถิพุทธไว้ต่างๆ กัน ดังนี้

กระทรวงศึกษาธิการ^{๐๐} ได้ให้ความหมายว่า โรงเรียนวิถิพุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้พัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญาและมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย^{๐๑} ได้ให้ความหมายว่า โรงเรียนวิถิพุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาชีวิตโดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม แสวงหาปัญญาและมีเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจชีวิตแท้จริง สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยอาศัยระบบการศึกษาตามหลักพุทธธรรม ๓ ประการ คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา มาใช้ในการฝึกอบรมให้ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้านสู่การพัฒนาที่สมบูรณ์ได้ โรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขานี้เพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยภavana ๔ คือ พัฒนาการทางกาย สังคม จิตใจ และปัญญา กระบวนการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถิพุทธต้องบูรณาการไตรสิกขาเข้ากับกลุ่มสาระและกิจกรรมต่างๆ ในหลักสูตร นั่นคือ มีศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเหมือนเส้นด้ายที่ร้อยเรียงทุกกลุ่มสาระและกิจกรรมเข้าด้วยกัน กล่าวอีกนัยคือ โรงเรียนฝึกอบรมผู้เรียนให้มีวิถีชีวิตแบบชาวพุทธทั้งในและนอกสถานศึกษา ดังนั้น ผู้เรียนต้องปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องมีไตรสิกขาในขณะที่กิน อยู่ ดู และฟัง ซึ่งเป็นกิจกรรมประจำวันของนักเรียน เมื่อมีไตรสิกขาเป็นเครื่องมือพัฒนาแล้ว ผลที่ตามมาคือ ผู้เรียนจะได้รับการพัฒนาทั้ง ๔ ด้านไปพร้อมกันได้แก่

๑. พัฒนาการทางกาย (กายภavana) หมายถึง การเจริญกาย พัฒนากาย คือ การฝึกอบรมกายให้รู้จักติดต่อกันเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทั้งหลายด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทาง

^{๐๐} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, ยุทธศาสตร์การพัฒนาโรงเรียนวิถิพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : อูษาการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๓.

^{๐๑} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิถิพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๑-๓๓.

ที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษให้เป็นกุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเลื่อมสุมในเบื้องต้น คือ ให้กินเป็นอยู่เป็น ดูเป็นและฟังเป็น ภายภาวนาจึงเป็นเรื่องของการพัฒนาตนเองเพื่อความสัมพันธ์ที่ดีกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

๒. พัฒนาการทางด้านสังคม (ศีลภาวนา) หมายถึง การเจริญศีลคือการพัฒนาความประพฤติดีประกอบมให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย กฎเกณฑ์และกติกาสังคม ไม่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนเสียหายให้แก่สังคม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี

๓. พัฒนาการทางจิต (จิตภาวนา) หมายถึงการเจริญจิต คือพัฒนา ฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา ขยันหมั่นเพียร อุตุน มีสมาธิ สดชื่น เบิกบาน ผ่องใส เป็นต้น

๔. พัฒนาการทางปัญญา (ปัญญาภาวนา) หมายถึงการเจริญปัญญา คือการพัฒนาปัญญา การฝึกอบรมทางปัญญา ให้รู้และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกและชีวิตตามสภาวะที่เป็นจริง สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ไม่ลุ่มหลงไปตามกระแสนิยม สามารถแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา ผู้เรียนที่มีการพัฒนาทั้ง ๔ ด้านนี้จะเป็นคนเก่ง ดี และมีความสุขด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

๑) พัฒนาการร่างกาย ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากการศึกษาวิชาชีพและ พัฒนาการทางด้านปัญญาซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากการศึกษาวิชาการที่จะทำให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง

๒) พัฒนาการทางสังคม ซึ่งเป็นผลจากการยึดมั่นในศีลธรรม รักยาระเบียบวินัยและจรรยาบรรณ จะทำให้ผู้เรียนเป็นคนดี

๓) พัฒนาการทางจิต ซึ่งเกิดจากการบริหารทางจิตให้มีสติ สมาธิ และคุณธรรมอื่นๆ จะทำให้ผู้เรียนมีสุขภาพจิตที่ดี เป็นคนมีความสุข

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า เมื่อพัฒนาการทั้ง ๔ ด้านถือเป็นเป้าหมายของโรงเรียนโดยปกติทั่วไปที่เรามักได้ยินกันเสมอว่าการศึกษาไทยมุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง ดี และมีความสุขว่าโรงเรียนวิถีพุทธซึ่งกำหนดให้พัฒนาการทั้ง ๔ ด้านเป็นเป้าหมายของการจัดการศึกษาเช่นกัน โรงเรียนวิถีพุทธก็ไม่ต่างจากโรงเรียนปกติทั้งหลาย ดังนั้นโรงเรียนวิถีพุทธจึงหมายถึง โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่ เน้นการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ทำให้ผู้เรียน กิน อยู่ ดูและฟังเป็น นั่นเอง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ^{๐๐} ได้ให้ความหมายโรงเรียนวิถีพุทธว่า คือ โรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยดำเนินตามมรรค ซึ่งเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนา ที่แปลว่าทางอันประเสริฐมีองค์ประกอบ ๘ ประการ มีสัมมาทิฐิ เป็นต้น สรุปลงตรงกับไตรสิกขาอันได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ^{๐๑} ได้กล่าวว่าโรงเรียนวิถีพุทธ หมายถึงโรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา เพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยภavana ๔ คือ พัฒนาการทางกาย สังคม จิต และปัญญา

บรรเจอดพร รัตนพันธ์ ^{๐๐} กล่าวว่าโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นนวัตกรรมการจัดการศึกษาอีกนวัตกรรมนึงที่มุ่งหวังพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยการให้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เน้นการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งมีจุดเริ่มต้นที่ การกิน อยู่ ดู ฟังเป็น ต่อเนื่องอย่างบูรณาการไปถึงการพัฒนาตนเองกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ วัตถุ เพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ การพัฒนาจิตใจ ให้มีสมาธิ สงบ สบาย สดชื่น เบิกบาน มุ่งมั่น เข้มแข็ง เพียรพยายาม รวมทั้งมีปัญหา รู้เข้าใจเหตุผลตามความเป็นจริง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้ให้ความหมายว่า โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยดำเนินตามมรรค ซึ่งเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนา

สรุปว่า โรงเรียนวิถีพุทธก็คือโรงเรียนที่ฝึกอบรมผู้เรียนให้มีวิถีชีวิตแบบชาวพุทธ ให้กิน อยู่ ดู ฟังเป็นตามหลักไตรสิกขา คือ ให้รู้จักรักษาศีล ๕ (ศีล ๕) อบรมกาย วาจา ใจ ควบคุมอารมณ์ที่มากระทบ (สมาธิ) เกิดความรอบรู้เท่าทัน (ปัญญา) ประยুক্তหลักพุทธธรรมให้ใช้ในชีวิตประจำวันได้ สามารถบูรณาการหลักธรรมให้เข้ากับรายวิชาอื่นๆ คือสอดแทรกวิถีแห่งความเป็นพุทธวิถีแห่งปัญญาลงในทุกรายวิชาที่ทำการเรียนการสอน เน้นหลักในการดำเนินชีวิตให้มีความสุข มีการดำเนินชีวิตที่ชัดเจนตามทางสายกลางคือหลักของมรรคมีองค์ ๘ ให้เป็นคนดีเป็นคนเก่ง สามารถประยุกต์หลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันได้

^{๐๐} พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น, (กรุงเทพมหานคร : อุษากการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔.

^{๐๑} พระเทพโสภณ, (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ทิศทางการศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๕ – ๓๖.

^{๐๐} บรรเจอดพร รัตนพันธ์, ยุทธศาสตร์การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : อุษากการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑.

๒.๖.๒ รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ^{๐๐}

โรงเรียนวิถีพุทธดำเนินการพัฒนาผู้เรียนโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น คือ มีปัญญาเข้าใจในคุณค่า ทำให้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงหาปัญญาและมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต โดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนา

รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ เน้นการจัดสภาพทุกๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนา ตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ โดยส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่งปัญญา วัฒนธรรม ๔ ประการ คือ

๑. สัมปฐกสังเสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้คนดีใกล้ผู้รู้ มีครูอาจารย์ดีมีข้อมูลมีสื่อที่ดี
๒. สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี
๓. โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดี
๔. ชัมมานุชัมมปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน

ได้ถูกต้องเหมาะสม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ^{๐๐} กล่าวว่า โรงเรียนวิถีพุทธ มี ๒ แบบ คือ แบบที่ โรงเรียนหลายแห่งจัดกันมา ตามวัฒนธรรมเอื้อ คือ ตามที่ถือกันมา สืบกันมา รู้ตามกันมาว่าอย่างนี้ เป็นชาวพุทธ ก็เลยทำอย่างนั้น อันนี้เป็นเรื่องของวัฒนธรรมเอื้อ และอีกแบบหนึ่ง คือ การจัดอย่าง โรงเรียนที่ออกชื่อมานั้น หมายความว่าเขาได้ศึกษาในแง่หลักการว่า สาระของพระพุทธศาสนาเป็น อย่างนี้ เขาก็ไปถึงขั้นจัดให้เป็นไปตามหลักการ

เมตตา ภิรมย์ภักดี ^{๐๐} กล่าวว่า การจัดการศึกษาในรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธนั้นมิใช่เป็น เพียงการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่โรงเรียนจัดกันอยู่โดยทั่วไปจนกว่าจะเรียกได้ว่าเป็นวัฒนธรรม โรงเรียน เช่น การจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การนิมนต์พระสงฆ์มาแสดงพระธรรม เทศนาหรือมาสอนวิชาพระพุทธศาสนา การมีห้องจริยธรรม มีพระพุทธรูปประจำโรงเรียน การฝึก ให้นักเรียนนั่งสมาธิ การจัดให้นักเรียนสอบธรรมศึกษา การจัดกิจกรรมค่ายคุณธรรมเท่านั้นเพราะ โรงเรียนวิถีพุทธ ต้องทำมากกว่านั้น คือ นอกจากจัดกิจกรรมในลักษณะที่เป็นวัฒนธรรมโรงเรียน

^{๐๐}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิถีพุทธ,,(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๘๒-๘๓.

^{๐๐}พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต), **สู่การศึกษาแนวพุทธ** , พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๖), หน้า ๓๖.

^{๐๐}เมตตา ภิรมย์ภักดี, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, **ยุทธศาสตร์การพัฒนา โรงเรียนวิถีพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๖๖.

ดังกล่าวแล้วโรงเรียนวิถิพุทธยังได้นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานของโรงเรียนทั้งระบบด้วย คือ ทั้งด้านการบริหารจัดการ การจัดการเรียนรู้ การจัดสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพและสังคม การจัดกิจกรรมต่างๆ รวมตลอดจนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับบ้าน วัด และชุมชน

กระทรวงศึกษาธิการ^{๐๐} ได้สรุปว่า รูปแบบของโรงเรียนวิถิพุทธที่สำคัญคือการนำหลักธรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือการจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่รูปแบบของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น คือ ใช้ ปัญญา และเกิดประโยชน์อย่างแท้จริงต่อชีวิต และการจัดรูปแบบของสถานศึกษาจะแสดงถึงการจัดการสภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่เป็นกัลยาณมิตร เอื้อในการพัฒนาผู้เรียนรอบด้าน

สรุปว่า โรงเรียนวิถิพุทธต้องมีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ที่ชัดเจน ทั้งรูปแบบการบริหารงาน การนำหลักสูตรเข้าไปสอน การพัฒนาบุคลากรในโรงเรียน หรือแม้แต่การแต่งกายของบุคลากร ต้องสร้างแบบของตัวเอง ให้มีความแตกต่างจากโรงเรียนทั่วไป

โรงเรียนวิถิพุทธต้องเด่นด้วยวิชาการ งดงามด้วยกายวาจา ปฏิบัติคุณธรรมจริยธรรม มุ่งสู่การศึกษา รักษาศีล ๕ เรียนรู้การอยู่ การกิน การฟัง พัฒนาร่างกายด้วยการเล่นกีฬา พัฒนาสติปัญญาด้วยหลักธรรม น้อมนำวิถิพุทธสู่วิถีชีวิต

๒.๖.๓ แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ^{๐x}

ภาพอันงดงามของโรงเรียนวิถิพุทธ เป็นภาพที่สะท้อนถึงการนำหลักธรรมพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักไตรสิกขามาใช้ในการพัฒนาผู้เรียน และแสดงถึงความพยายามนำหลักพุทธธรรมต่างๆ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารและจัดการศึกษาอย่างชัดเจน โดยให้มีรูปแบบที่หลากหลายตามความเหมาะสมของสถานศึกษาที่จะพัฒนาผู้เรียนได้อย่างดีที่สุด พร้อมกับสร้างสรรค์สภาพการดำเนินงานที่ผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนมีความสุข และได้พัฒนาสู่ชีวิตและสังคมที่ดีงามควบคู่กันไป เมื่อโรงเรียนพัฒนาสู่วิถิพุทธและได้พัฒนาจนเป็นโรงเรียนวิถิพุทธที่ชัดเจนจะสังเกตได้ถึงความเปลี่ยนแปลงและประโยชน์อันมากมายที่เกิดตามมา ที่เปี่ยมไปด้วยความงดงามและคุณค่า เช่น

^{๐๐} กระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๖), หน้า ๘.

^{๐x} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิถิพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๘๕-๘๗.

๑. นักเรียนได้รับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ต่างๆ อย่างชัดเจนพร้อมกับการพัฒนาปัญญาและด้านอื่นๆ การพัฒนาที่จะให้เป็นคนดี เก่ง และมีความสุขพร้อมๆ กันที่คิดว่ายากจะไม่สามารถสำหรับโรงเรียนวิถีพุทธ

๒. การพัฒนาผู้เรียนที่เกิดขึ้นชัดเจนจะเป็นที่ชื่นชอบและชื่นชมของทั้งผู้ปกครอง ครูอาจารย์ และชุมชนที่ได้รับทราบ การยอมรับและความร่วมมือช่วยเหลือจะเกิดขึ้นอย่างทวิคูณ

๓. สภาพแวดล้อมและบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ของโรงเรียนจะดีขึ้น และเกื้อกูลการพัฒนาผู้เรียนรอบด้านทั้งศีล สมาธิ และปัญญา ผู้คนที่เกี่ยวข้องล้วนเป็นกัลยาณมิตรแก่กันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อนักเรียน

๔. บุคลากรในโรงเรียนสามารถพัฒนาตนเองทั้งวิธีการทำงานและวิถีชีวิต ทำให้สภาพการทำงานมีความสุข มีคุณค่าเพิ่มขึ้น ชีวิตส่วนตัวพัฒนาสู่ความสะอาด สว่าง สงบ ชัดเจน เพราะความเป็นวิถีพุทธช่วยกล่อมเกล่า

๕. โรงเรียนโดย ผู้บริหาร ครู บุคลากร และนักเรียน เป็นแบบอย่างแก่สังคม อีกเป็นพลังการพัฒนาสังคมวงกว้างให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป

แนวการดำเนินการเพื่อพัฒนาของโรงเรียนวิถีพุทธนั้น จะเจอปัญหาอุปสรรคที่แตกต่างกันแล้วแต่สถานที่ตั้งโรงเรียน รัฐบาลไม่ให้การส่งเสริมเท่าที่ควร กรมการศาสนาก็ไม่จัดงบประมาณ เพื่อพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ มีแต่นโยบายให้โรงเรียนเข้าร่วมโครงการวิถีพุทธ แต่ไม่ได้เข้ามาดูแลงบประมาณ ติดตามผลงานที่ควร

๒.๖.๔ การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้^{๐๐}

การจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๓ ส่วนคือ

๑. หลักสูตรสถานศึกษา

๑) สอดแทรก พุทธธรรมในวิสัยทัศน์ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน

๒) เพิ่มเติม คุณธรรม จริยธรรม ในผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

๓) ให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ

๔) สอดแทรก ความรู้ และการปฏิบัติจริงในการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และสถานการณ์อื่นๆ นอกห้องเรียน ได้แก่ บูรณาการในการเรียนรู้ บูรณาการในชีวิต

^{๐๐} กระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๖), หน้า ๒๓.

และบูรณาการไตรสิกขาในชีวิตประจำวัน ศึกษาเพิ่มเติมได้จากเอกสารการจัดการเรียนรู้สาระพระพุทธศาสนา

๒. ผู้สอน

- ๑) เป็นตัวอย่างที่ดีในลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” อย่างสม่ำเสมอ
- ๒) เป็นกัลยาณมิตรแก่ผู้เรียน มีเมตตาธรรม ความอ่อนโยน อุดมคติ และ สร้างเสริมกำลังใจแก่ผู้เรียนอยู่เสมอ

๓. กระบวนการเรียนรู้

- ๑) พัฒนาผู้เรียน รอบด้าน สมดุล สมบูรณ์ ทั้งกาย (กายภาวนา) ความประพฤติ (ศีลภาวนา) จิตใจ (จิตภาวนา) และปัญญา (ปัญญาภาวนา)
- ๒) จัดโอกาสส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ และปฏิบัติธรรมอย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิต (กิน อยู่ ดู ฟัง)
- ๓) สร้างเสริมให้เกิดวัฒนธรรมแสงปัญญาและวัฒนธรรมเมตตา
- ๔) เน้นให้เกิดการเรียนรู้ แบบโยนิโสมนสิการ เข้าใจและค้นพบคุณค่าแท้ของสรรพสิ่ง

การจัดวิธีพุทธวิธีวิธีการเรียนรู้ให้แก่เด็กนักเรียนตามแนววิถีพุทธ คือ ต้องบูรณาการพุทธธรรมเข้าสู่การเรียนรู้ ทั้งศาสตร์และศิลป์ให้สอดคล้องกับกลุ่มสาระการเรียนรู้ จัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน โดยครูผู้สอนเป็นหลักกัลยาณมิตรที่ดีต่อผู้เรียน และใช้กระบวนการเรียนรู้พัฒนาผู้เรียนตามหลักพุทธธรรม มีกิจกรรมส่งเสริมทางพระพุทธศาสนา จัดโครงการอบรมเด็กดีมีคุณธรรม ส่งเสริมและสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตด้วยการปฏิบัติธรรมอย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิต

๒.๖.๕ การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธหลักการ

การจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธนั้นผู้บริหารสถานศึกษา ครู และบุคลากรมีความสำคัญต่อการพัฒนาผู้เรียนในระบบไตรสิกขา ทั้งในฐานะเป็นผู้อบรมสั่งสอน ผู้จัดการเรียนรู้ และการเป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติตน บุคลากรทุกคนควรพัฒนาตามหลักไตรสิกขาให้มีคุณลักษณะเป็นผู้มีความรู้หลักพุทธธรรมเป็นอย่างดี ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ สามารถจัดการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ และเป็นกัลยาณมิตร มีลักษณะของการเป็นผู้ที่สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น พร้อมจะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาได้เป็นอย่างดี

หลักคิด

ทั้งนี้การพัฒนาบุคลากรของโรงเรียนควรดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีรูปแบบวิธีการหลากหลาย เหมาะสมกับลักษณะและเงื่อนไขของโรงเรียน แนวทางสำคัญหนึ่งในการพัฒนา

บุคลากร คือการปฏิบัติธรรมในวิถีชีวิตประจำวันทั้งนี้ผู้บริหารควรเป็นผู้นำในการพัฒนาตนเอง และการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง

หลักทำ

แนวทางการพัฒนาบุคลากร เช่น

๑. วิเคราะห์สภาวะธรรมหรือภูมิธรรม ธรรมวุฒิ และลักษณะของบุคลากร
๒. ค้นหาบุคลากรแนวร่วมหรือแกนนำ
๓. วางแผนพัฒนาบุคลากร โดยการสร้างศรัทธา สร้างความเข้าใจด้วยวิธีที่

เหมาะสมกับลักษณะของบุคลากร

๔. จัดกิจกรรมที่เป็นตัวอย่างสะท้อนให้เห็นความสำเร็จ ทั้งกิจกรรมรูปธรรม และ กิจกรรมพัฒนาจิต

๕. ให้การยกย่อง ชมเชย แก่บุคลากรที่พัฒนาเป็นแบบอย่าง เช่น

- การจัดอบรมใหญ่ประจำปี
- การจัดกิจกรรมพัฒนาจิตเจริญปัญญาย่อยรายสัปดาห์ หรือรายเดือน
- การจัดกลุ่มสนทนาธรรม
- การจัดฟังเทศน์ปฏิบัติธรรมในโอกาสวันสำคัญ
- การจัดศึกษาดูงาน หรือปฏิบัติธรรมในสำนักงานต่างๆ
- การส่งเสริมการศึกษาปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง โดยจัดห้องสมุดและสื่อต่างๆ

ให้ยืม หรือใช้ศึกษาจัดห้องวิปัสสนา เป็นต้น

- การจัดกิจกรรมส่งเสริมการถือศีล ๕ เป็นวิถีชีวิต
- และการจัดส่งเสริมการประเมินผลปฏิบัติธรรม และสอบอารมณ์ (วิปัสสนา)

เป็นต้น

คุณลักษณะสำคัญของบุคลากรในโรงเรียนที่จัดการศึกษาโรงเรียนวิสุทธิพร ผู้บริหาร ครู อาจารย์และบุคลากรสถานศึกษาควรเป็นบุคคลที่มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ควร ละ เลิก จากอบายมุข ปฏิบัติตนถือศีล ๕ เป็นนิจ เป็นผู้มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเอง และดำเนินชีวิตที่ดีงาม และสามารถเป็นผู้นำและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างในการทำมาดี มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์ทุกคนโดยสุจริตใจ

๒.๗ หลักธรรมในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนวิถีพุทธ

บุญมี แท่นแก้ว^{๐๖} กล่าวว่าศีลธรรม คือ วิธีการกระทำหรือปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลของการกระทำนั้นๆ ถ้าการกระทำดี ย่อมจะก่อให้เกิดผลที่ดีได้ผลที่ดีดังกล่าวคือ ความสุขนั่นเอง วิธีการกระทำที่ดีจึงเป็นการกระทำตามหลักศีลธรรม ในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ตรัสสอนโดยเน้นการกระทำ หรือหลักการ เช่นเดียวกันแต่การกระทำทุกอย่างจะต้องมีสติ คือ ระลึกรู้อยู่เสมอว่าจะทำ พูด หรือคิดสิ่งใด และจะต้องมีปัญญา คือ ความรู้รอบ รู้อย่างรอบคอบ รู้ให้ถ้วนถี่อีกด้วย การกระทำเช่นนั้นจะให้ผลเป็นอย่างไร ทุกข์หรือสุข ถ้ารู้ว่าจะให้ผลเป็นสุขทั้งแก่ตนและสังคมแล้ว จึงควรกระทำในประโยชน์ตนและสังคม แม้จะไม่ได้ประโยชน์แต่ตน หากแต่ได้ประโยชน์แก่สังคม พระพุทธองค์ยังให้เลิกเอาประเด็นหลัง แต่ถ้ารู้แน่แน่ว่าจะเกิดความทุกข์โทษแล้ว ควรเว้นให้ห่างไกล ดังนั้น ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา พุทธองค์จึงตระหนักยิ่งทั้งในหลักการและผลที่จะเกิดขึ้นด้วย ดังพระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า^{๐๖}

“ผู้มีปัญญาควรรักษาจิตที่เห็น ได้ยากยิ่ง ละเสียดยิ่ง ย่อมไปหาแต่อารมณ์ที่ปรารถนา เพราะจิตที่คุ้มครองแล้วย่อมนำสุขมาให้”

ฉะนั้นหลักในการประพฤติที่จะต้องมีความสุข เพราะความสุขเป็นสิ่งที่มนุษย์ปรารถนาอันเป็นผล แต่จะเกิดผลได้จะต้องมีหลักการที่จะต้องปฏิบัติ ในพระพุทธศาสนาฤหัสถ์หรือชาวบ้านจะต้องมีความสุขได้ต้องพยายามปฏิบัติตามหลัก เบญจศีล เบญจธรรม อันเป็นธรรมที่ให้นุคคลเป็นมนุษย์สมบูรณ์ได้

เบญจศีล มาจากคำสองคำ^{๐๗} คือคำว่า เบญจ แปลว่า ๕ และคำว่า ศีล แปลว่า ปกติ รวมเป็น เบญจศีล คือ ศีล ๕ ประการ หมายถึงการรักษากายวาจาให้เป็นปกติ โดยสรุปได้แก่การงดเว้นจากการทำความชั่วทั้งปวงนั่นเอง ศีลนั้นเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้น เพื่อคอยควบคุมความประพฤติให้เรียบร้อยดีงาม ไม่ทำความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่น รวมทั้งสังคมส่วนรวม เป็นคุณธรรมที่ช่วยผดุงสังคมให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขไว้ทุกวิถีทาง ทำให้สังคมมนุษย์มีความรักความ

^{๐๖} บุญมี แท่นแก้ว, จริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ โอ.เอส.พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๕.

^{๐๖} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๓๖/๓๖.

^{๐๗} สำนักงานคุณธรรมจริยธรรม กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ธรรมศึกษาขั้นตรี ฉบับปรับปรุงใหม่ที่ใช้ปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๖.

ปรารถนาดีต่อกัน เคารพในสิทธิของกันและกัน ดังนั้น ศีลจึงถือเป็นข้อปฏิบัติสำหรับมนุษย์
ทุกคนที่จะต้องประพฤติปฏิบัติ เบญจศีลนั้นมี ๕ ประการ ได้แก่^{๐๐}

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนางตเว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทานา เวรมณีเจตนางตเว้นจากการลักทรัพย์
๓. กามสุมิจฉาจารา เวรมณี เจตนางตเว้นจากการประพฤติดังทางประเวณี
๔. มุสาวทา เวรมณี เจตนางตเว้นจากการกล่าวเท็จ
๕. สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี เจตนางตเว้นจากการดื่มสุราเมรัยและ

ของมีนเมาเบญจศีลทั้ง ๕ ข้อนี้ ท่านจัดเป็นสิกขาบท คือ ข้อที่พึงศึกษาและปฏิบัติมิให้ขาดหรือ
ค้างพร้อยด้วยประการทั้งปวง

เบญจธรรม แปลว่า ธรรม ๕ ประการ เป็นธรรมข้อที่ควรปฏิบัติคู่กับเบญจศีล หรือ
ศีล ๕ ประการ เบญจธรรมนี้เป็นข้อปฏิบัติที่สนับสนุนให้การรักษเบญจศีลมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น
จัดเป็นคู่ๆ ได้ดังต่อไปนี้^{๐๐}

ข้อที่ ๑ เมตตากรุณา หมายถึง ความคิดปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ปราศจากความ
ทุกข์ด้วยประการทั้งปวง ไม่คิดเบียดเบียนผู้อื่นให้ลำบากเดือดร้อน เมื่อผู้อื่นมีทุกข์ก็พลอยหวนใจ
ไปด้วย เป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมให้มนุษย์ในสังคมมีความเมตตาปรานีและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน เช่น
บิดามารดา มีความรักในบุตร ไม่คิดอาฆาตพยาบาทต่างๆ เป็นต้น เบญจธรรมนี้คู่กับเบญจศีลข้อที่
๑ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์

ข้อที่ ๒. สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ ไม่ผิดกฎหมายบ้านเมือง
คุณธรรมข้อนี้เป็นเครื่องสนับสนุนให้ผู้มีศีลสามารถรักษาศีลไว้ได้อย่างมั่นคง การเลี้ยงชีพในทางที่
ชอบ เช่น การทำมาหากินโดยสุจริตเที่ยงธรรม เว้นจากมิจฉาอาชีวะที่สร้างความเดือดร้อนให้แก่
ผู้อื่นและสังคมทั่วไป เบญจธรรมข้อนี้คู่กับเบญจศีลข้อที่ ๒ คือการเว้นจากการลักทรัพย์

ข้อที่ ๓ กามสังวร หมายถึง ความสำรวมระวังในกามให้ยินดีพอใจในคู่ครองของตน
เท่านั้น ชายที่มีภรรยาแล้วไม่พึงประพฤตินอกใจภรรยาเป็นเด็ดขาด และต้องเอาใจใส่ยกย่องภรรยา
ตามสมควรแก่ฐานะ และภรรยาก็ต้องดูแลปรนนิบัติ เอาอกเอาใจสามีให้มีความสุข เบญจธรรมข้อ
นี้คู่กับเบญจศีลข้อที่ ๓ คือ เว้นจากการประพฤติดังในกาม

ข้อที่ ๔ สัจจาจา หมายถึง ความมีสัตย์ คือ มีความจริงใจ ซื่อตรงทั้งต่อตนเอง มิตร
สหาย และเพื่อนร่วมงาน รักษาสัจจะเท่าชีวิต มีความสุจริตยุติธรรมในใจ พูดคำไหนเป็นคำนั้น

^{๐๐} ศ.ป. (ไทย) ๑๑/๒๕๖/๒๓๓.

^{๐๐} ภาณจารย์สำนักพิมพ์เสียงเชียง, หนังสือเรียนธรรมศึกษาชั้นตรี ฉบับมาตรฐาน บูรณาการชีวิต,
(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสียงเชียง, ๒๕๕๒), หน้า ๒๒๘.

ผิดก็ยอมรับผิด ถูกก็ว่าไปตามนั้น ไม่มีลำเอียง เป็นผู้มีวาจาสัตย์เป็นที่เชื่อถือได้ ไม่กลับไปกลับมา อันจะมีผลทำให้ผู้อื่น เชื่อถือในถ้อยคำ ยอมรับนับถือในความสุจริต เบญจธรรมข้อนี้ คู่กับเบญจศีลข้อที่ ๔ คือ เว้นจากการพูดเท็จ

ข้อที่ ๕ สติสัมปชัญญะ หมายถึง ความมีสติรอบคอบฝึกฝนตนเองมิให้หลงประมาท มัวเมา สติ ได้แก่ ความระลึกได้ในขณะที่ทำ พูด คิดอะไรก็ตาม ต้องพยายามตั้งสติให้ดี สัมปชัญญะ ได้แก่ ความรู้สึกรู้ตัวในขณะที่ทำ พูด หรือคิด เช่นเดียวกัน สติสัมปชัญญะนั้นเป็น ธรรมที่มากู้กัน เป็นธรรมที่มีอุปการะมาก คือไม่เกิดความประมาทพลั้งเผลอ เมื่อจะทำ จะพูด จะคิด ก็จะเป็นไปด้วยความเรียบร้อยตามหลักธรรม เบญจธรรมข้อนี้คู่กับ เบญจศีลข้อที่ ๕ คือ เว้นจากการดื่มสุราและเมรัย

สรุปแล้วเบญจศีล เบญจธรรม จึงเป็นหลักธรรมที่จะต้องปฏิบัติคู่กัน หลักเบญจศีลนั้น ให้นุญช้ละเว้นจากการไม่ประพฤติชั่ว เมื่อไม่ประพฤติชั่วแล้วจะต้องพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น เป็น การพัฒนาตนเองดังนั้นจะต้องมีปฏิบัติตามหลักเบญจธรรมด้วย จึงจะถือว่าเป็นผู้ประพฤติดี

ในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม และการประพฤติดนให้เป็นประโยชน์แต่สังคม หรือ ส่วนรวมจะทำให้สำเร็จ และให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงานในด้านที่ดีนั้น จะต้องมีคุณธรรมที่ จะช่วยให้สำเร็จ หรือความเจริญก้าวหน้าในทางด้านคุณธรรมจริยธรรมดังประสงค์ คือ อิทธิบาท ๔ ประการ^{๐๐} ได้แก่

๑. ฉันทะ ความพึงพอใจหรือต้องการที่จะทำ หรือใฝ่ใจจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป

๒. วิริยะ ความเพียรหรือขยันหมั่นเพียรประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม แะงั้นอดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง

๓. จิตตะ ความคิดหรือตั้งใจรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิดไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป

๔. วิมังสา ความไตร่ตรองหรือทบทวน ได้แก่ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจตรา หาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้นมีการวางแผนวัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง

ผู้มีคุณธรรม ๔ ประการ ย่อมเจริญก้าวหน้าในชีวิตเป็นอย่างดี เราอยู่ในสังคมเดียวกัน มีมนุษยธรรม คือ เบญจศีล เบญจธรรม เป็นพื้นฐานชีวิต กรุณาคิดใน กุศลกรรมบถ คือทางก่อความดีงาม ความฉลาด ซึ่งจะทำให้มนุษย์เราประพฤติดีอยู่ในศีลธรรม

^{๐๐}ที.ป. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

กุศลกรรมบถ กรรมที่เป็นทางแห่งกุศล ทางที่ผู้ใดทำแล้วถือว่าเป็นการทำความดี มี ๑๐ ประการ คือ^{๐๐}

ทางกายกรรม ๓ ได้แก่

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี (เว้นจากการฆ่าสัตว์)
๒. อทินนาทานา เวรมณี (เว้นจากการลักทรัพย์)
๓. กาเมสุมิจจารา เวรมณี (เว้นจากการประพฤติดีกาม)

ทางวจีกรรม ๔ ได้แก่

๑. มุสาวาทา เวรมณี (เว้นจากการพูดเท็จ)
๒. ปิสุณาย วาจา เวรมณี (เว้นจากการพูดส่อเสียด)
๓. ผรุสสาย วาจา เวรมณี (เว้นจากการพูดคำหยาบ)
๔. สัมผัปปลาปา เวรมณี (เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ)

ทางมโนกรรม ๓ ได้แก่

๑. อนภิชชา (ไม่โลภอยากได้ของเขา)
๒. อพยาบาท (ไม่ปองร้ายเขา)
๓. สัมมาทิฐิ (ไม่เห็นผิดจากคลองธรรม)

เมื่อนมนุษย์เราก่อความดีงาม ก็จะมีบุญกุศลก้าวหน้า เมื่อเห็นความเจริญก้าวหน้าของมวลมนุษย์ทางด้านคุณธรรมจริยธรรมแล้ว ควรยอมรับนับถือชื่นชมยินดีในความสามารถนั้นๆ ของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ไม่ควรมี อคติ คือความลำเอียงไม่ยุติธรรม

อคติ คือ ความลำเอียง ความเอนเอียงเข้าข้าง วางตัวใจไม่เป็นกลาง ไม่มีความยุติธรรม
๔ ประการ^{๐๐} ได้แก่

๑. นันทาคติ – ลำเอียงเพราะรัก
๒. โทสาคติ – ลำเอียงเพราะชัง
๓. โมหาคติ – ลำเอียงเพราะเขลา (งูเบา)
๔. ภยาคติ – ลำเอียงเพราะกลัว

อคติทั้ง ๔ เมื่อทำเข้าข้อใด ก็เป็นเหตุให้เสียความยุติธรรม ความเป็นผู้ใหญ่ทั้งสิ้น เพราะเกรงว่าเขาจะดี หรือเจริญก้าวหน้ายิ่งกว่า ควรเป็นพรหมวิหารธรรม ซึ่งจัดเป็นผู้ประเสริฐ

^{๐๐}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒.

^{๐๐}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๘.

พรหมวิหาร คือ ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม เป็นธรรมที่ท่านผู้ใหญ่วิชาควรยึดถือไว้เป็นแนวปฏิบัติ เป็นธรรมที่ทำให้บุคคลผู้ประพฤติตามเป็นผู้ใหญ่ มี ๔ ประการ^{๐๙} ได้แก่

๑. เมตตา – ความรักใคร่ปรารถนาจะให้เป็นผู้สุข จัดการป้องกันผู้อื่นได้
๒. กรุณา – ความสงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ จัดความคิดเบียดเบียนผู้อื่นได้
๓. มุทิตา – ความพลอยยินดี เมื่อผู้อื่นได้ดี จัดความไม่ยินดีต่อผู้อื่นได้
๔. อุเบกขา – การวางเฉย ไม่ดีใจไม่เสียใจเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ จัดความกระทบกระทั่งใจต่อผู้อื่นได้

ผู้ดีผู้ประเสริฐทางด้านคุณธรรมจริยธรรม จะต้องปฏิบัติ จะต้องบำเพ็ญให้มีในตนเป็นนิสัย หรือเป็นปกตินิสัย ผู้ที่แผ่เมตตา จะทำให้ผู้นั้นมีเมตตากรณาย่อมถึงความสมบูรณ์พูนสุขโดยนัยตรงกันข้ามนี้ กระแสจิตอันระคนด้วยเมตตากรณานั้นย่อมปรุงใจของผู้แผ่เมตตานั่นเองให้สงบเยือกเย็น และในโอกาสเดียวกันก็ไปคลี่คลายความมุ่งร้ายในจิตใจของผู้คิดร้ายต่อเรา ให้คลายความเหี้ยมโหดลงด้วย พระพุทธองค์ทรงสรุปอานิสงส์ (ประโยชน์) ของเมตตาไว้ ๑๐ ประการ^{๑๐} คือ

๑. นอนหลับสบาย
๒. ตื่นขึ้นก็สบาย
๓. ไม่ฝันร้าย
๔. เป็นที่รักของมนุษย์
๕. เป็นที่รักของอมมนุษย์
๖. เทวดาคุ้มครองรักษา
๗. คู่กันอันตรายต่างๆ
๘. จิตใจตั้งมั่นด้วยดี
๙. ผิวพรรณผ่องใส
๑๐. ไม่ตายอย่างหลงใหลลืมหินสติ

การอยู่ร่วมกันในสังคมก็จะมีความสุข ถ้าหากทุกคนเป็นผู้ประพฤติดี แต่อย่างไรก็ตาม การจะบังคับให้ทุกคนเป็นคนประพฤติดีด้วยกันหมดนั้นเป็นไปได้ยาก เพราะแต่ละคนมีไม่เหมือนกัน

^{๐๙} สำนักงานคุณธรรมจริยธรรม กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **ธรรมศึกษาชั้นตรี ฉบับปรับปรุงใหม่ที่ประกาศใช้ปัจจุบัน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๓๓.

^{๑๐} คณะญาติธรรมวัดป่าโสมพนัส, **ท้าวตรเจ้า - ยืน และมหาสติปัญญาสูตร แปล**, (สกลนคร : สำนักพิมพ์ไผ่ไหม, ๒๕๕๐), หน้า ๒๓.

การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้กับนักเรียนจึงเป็นสิ่งจำเป็นมากในสังคมปัจจุบัน เพื่อปลูกฝังให้นักเรียนเป็นผู้ที่มีมารยาทดี มีความเคารพในสิ่งที่ดีงาม มีสัมมาคารวะ ต่อผู้อื่น

การวะ คือ ความเคารพ ความนับถืออย่างหนักแน่น, ความเอื้อเฟื้อด้วยกิริยาที่นอบน้อม เช่น การลูกรับ ฯลฯ รวมถึงการประพาศติมารยาทอย่างอื่นด้วยความตั้งใจ ไม่กระด้างกระเดื่อง มี ๖ ประการ^{๐๖} ได้แก่

๑. พุทธการวตา – ความเคารพนับถือพระพุทธเจ้า
๒. ชัมมการวตา – ความเคารพนับถือพระธรรม
๓. สังฆการวตา – ความเคารพนับถือพระสงฆ์
๔. ลิกขการวตา – ความเคารพเอื้อเฟื้อในการศึกษา
๕. อัปปมาทการวตา – ความเคารพเอื้อเฟื้อในความไม่ประมาท
๖. ปฏิสันถารการวตา – ความเคารพเอื้อเฟื้อในการทำปฏิสันถาร

เมื่อนักเรียนรู้จักสัมมาการวะ ให้ความเคารพได้อย่างถูกต้องแล้ว การอยู่ร่วมกันก็จะมี ความสุขในสังคม ทำให้เกิดความรักความสามัคคีให้หมู่คณะ เมื่อจากกันไปย้อมทำให้ระลึกถึงกัน

สารานิยธรรม คือ ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน (เป็นที่เคารพนับถือของผู้อื่น สมานสามัคคิกลมเกลียวในหมู่คณะไว้ได้ เป็นไปเพื่อสงเคราะห์กันและกัน) มี ๖ ประการ คือ

๑. เข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อนภิกษุสามเณรทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือช่วยชวนขวยในกิจธุระของเพื่อนกันด้วยกาย มีพยาบาลภิกษุไข้ เป็นต้น ด้วยจิตเมตตา
๒. เข้าไปตั้งวจีกรรมประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อนภิกษุสามเณรทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือช่วยชวนขวยในกิจธุระของเพื่อนกันด้วยวาจา เช่น กล่าวสั่งสอน เป็นต้น ด้วยจิตเมตตา
๓. เข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อนภิกษุสามเณรทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ คิดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เพื่อนกัน
๔. แบ่งปันลาภที่ตนได้มาแล้วโดยชอบธรรมให้แก่เพื่อนภิกษุสามเณรไม่หวังไว้บริโภคจำเพาะผู้เดียว
๕. รักษาศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อนพระภิกษุสามเณรอื่นๆ ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของผู้อื่น
๖. มีความเห็นร่วมกันกับภิกษุสามเณรอื่น ไม่วิวาทกับใครๆ เพราะมีความเห็นผิดกันใครต้องการอยู่ร่วมกันในหมู่คณะส่วนมาก หรือในสังคม ต่างคนก็ต่างรูปแบบกันไป ฉะนั้น

^{๐๖}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๑๕-๓๒๒.

จะต้องรู้จักในการคบเพื่อน เลือกคบบุคคลที่ดีจึงจะได้รับการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมที่ดีงาม
เพื่อนที่ดี คือ มิตรแท้ เพื่อนที่ไม่ดี เรียกว่า มิตรเทียม^{๐๖}

มิตรปฏิรูป หรือ มิตรเทียม มี ๔ ประเภท ได้แก่

๑. คนปอกลอก ได้แก่

- ๑) คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
- ๒) เสียให้น้อยคิดเอาให้มาก
- ๓) เมื่อมีภัยจึงรับทำกิจเพื่อน
- ๔) คบเพื่อนเพราะเห็นประโยชน์

๒. คนดีแต่พูด ได้แก่

- ๑) เก็บเอาของล่วงแล้วมาปราศรัย
- ๒) อ้างของยังไม่มีมาปราศรัย
- ๓) สงเคราะห์สิ่งไม่มีประโยชน์
- ๔) ออกปากฟังมิได้

๓. คนหัวประจบ ได้แก่

- ๑) จะทำดีก็กล้อยตาม
- ๒) จะทำชั่วก็กล้อยตาม
- ๓) ต่อหน้าว่าสรรเสริญ
- ๔) ลับหลังดั่งนินทา

๔. คนชักชวนในทางฉิบหาย ได้แก่

- ๑) ชักชวนดื่มน้ำเมา
- ๒) ชักชวนเที่ยวกลางคืน
- ๓) ชักชวนมั่วเมาในการเล่น
- ๔) ชักชวนเล่นการพนัน

มิตรแท้ มี ๔ ประเภท ได้แก่

๑. มิตรมีอุปการะ ได้แก่

- ๑) ป้องกันเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
- ๒) ป้องกันสมบัติของเพื่อนผู้ประมาท
- ๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งอาศัยได้

^{๐๖} ฐ.ป. (ไทย) ๑๑/๒๐๖/๒๐๕.

๔) เมื่อมีธุระ ช่วยออกทรัพย์เกินที่ออกปาก

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ ได้แก่

- ๑) บอกความลับตนแก่เพื่อน
- ๒) ปกปิดความลับของเพื่อน
- ๓) ไม่ละทิ้งยามวิบัติ
- ๔) แม้ชีวิตอาจสละแทนได้

๓. มิตรณะประโยชน์ ได้แก่

- ๑) ห้ามไม่ให้ทำชั่ว
- ๒) แนะนำให้ทำดี
- ๓) ให้ฟังสิ่งที่ไม่เคยฟัง
- ๔) บอกทางสวรรค์ให้

๔. มิตรมีความรักใคร่ ได้แก่

- ๑) มีทุกข์ๆ ด้วย
- ๒) มีสุขๆ ด้วย
- ๓) ได้เถียงคนพุดติเตียน
- ๔) รับรองคนพุดสรรเสริญ

บทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้กับนักเรียน โรงเรียนวิถิพุทธใน
พระพุทธศาสนาการจัดหลักสูตรในการเรียนการสอนจึงนำหลักธรรม ไตรสิกขา ^{๐๙}นำมาใช้ใน
หลักสูตรอย่างเป็นระบบในการดำเนินชีวิต ๓ ด้าน ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา สิกขา คือการศึกษา
ที่ฝึกอบรมพัฒนาชีวิต ๓ ด้านนั้น มีดังนี้

๑. สิกขา / การฝึกศึกษา ด้านสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม จะเป็นสิ่งแวดล้อมทาง
สังคม คือเพื่อนมนุษย์ ตลอดจนสรรพสัตว์ หรือสิ่งแวดล้อมทางวัตถุก็ตาม ด้วยอินทรีย์ (เช่น ตา หู)
หรือด้วยกาย วาจา ก็ตาม เรียกว่า ศีล (เรียกเต็มว่า อริศีลสิกขา)
๒. สิกขา / การฝึกศึกษา ด้านจิตใจ เรียกว่า สมาธิ (เรียกเต็มว่า อริจิตตสิกขา)
๓. สิกขา / การฝึกศึกษา ด้านปัญญา เรียกว่า ปัญญา (เรียกเต็มว่า อริปัญญสิกขา)

^{๐๙}พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับเดิม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๓๕๑.

รวมความว่า การฝึกศึกษานั้น มี ๓ อย่าง เรียกว่า สิกขา ๓ หรือ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งพูดด้วยถ้อยคำของคนยุคปัจจุบันว่าเป็นระบบการศึกษาที่ทำให้บุคคลพัฒนาอย่างมีบูรณาการ และให้มนุษย์เป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างมีคุณภาพ

เมื่อมองจากแง่ของสิกขา ๓ จะเห็นความหมายของสิกขาแต่ละอย่างดังนี้

๑. ศีล คือ สิกขาหรือ การศึกษาที่ฝึกในด้านการสัมพันธ์ติดต่อกับปฏิบัติจัดการกับสิ่งแวดล้อม ทั้งทางวัตถุและทางสังคม ทั้งด้วยอินทรีย์ต่างๆ และด้วยพฤติกรรมทางกาย-วาจา พูดอีกอย่างหนึ่งว่า การมีวิถีชีวิตที่ปลอดเวรภัยไร้การเบียดเบียน หรือการดำเนินชีวิตที่เกื้อกูลแก่สังคมและแก่โลก

๒. สมาธิ คือ สิกขา หรือ การศึกษาที่ฝึกในด้านจิต หรือระดับจิตใจได้แก่การพัฒนาคุณสมบัติต่างๆ ของจิต ทั้งในด้านคุณธรรม เช่น เมตตา กรุณา ความมีไมตรี ความเห็นอกเห็นใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสุภาพอ่อนโยน ความเคารพ ความซื่อสัตย์ ความกตัญญู ในด้านของความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความกล้าหาญ ความขยัน ความอดทน ความรับผิดชอบ ความมุ่งมั่นแน่วแน่ ความมีสติ สมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความมีปีติอิ่มใจ ความมีปราโมทย์ร่าเริงเบิกบานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจ สรุปลือ พัฒนาคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิต

๓. ปัญญา คือ สิกขาหรือการศึกษาที่ฝึกหรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อที่มีเหตุผล ความเห็นที่เข้าสู่แนวทางของความเป็นจริง การรู้จักหาความรู้ การรู้จักพิจารณา การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรอง ทดลอง ตรวจสอบ ความรู้เข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การเข้าถึงความจริง การนำความรู้มาใช้ในการแก้ไขปัญหา และคิดการต่างๆ ในทางเกื้อกูลสร้างสรรค์ เฉพาะอย่างยิ่ง เน้นการรู้ตรงตามความเป็นจริง หรือรู้เห็นตามที่เป็นจริง ตลอดจนรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้นรู้เท่าทันธรรมชาติของโลกและชีวิต ที่ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระ ปลอดปัญหา ไร้ทุกข์ เข้าถึงอิสรภาพโดยสมบูรณ์

หลักทั้ง ๓ ประการแห่งไตรสิกขา ที่กล่าวมานี้ เป็นการศึกษาที่ฝึกคนให้เจริญพัฒนาขึ้นไปในองค์ประกอบทั้ง ๓ ด้านของชีวิตที่ดีงาม ที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น

ย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า การฝึกศึกษาที่จะให้มีชีวิตที่ดีงาม เป็นสิกขา ชีวิตดีงามที่เกิดจากการฝึกศึกษานั้น เป็นมรรค

๒.๓.๑ คุณธรรมจริยธรรมด้านความรับผิดชอบต่อตนเอง

นักการศึกษาและนักจิตวิทยาได้นิยามความหมายของความรับผิดชอบต่อตนเองดังนี้

แบนดูรา (Bandura)^{๐๐} กล่าวว่า จริยธรรมความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง กฎสำหรับประเมินพฤติกรรม กฎการประเมินมีลักษณะไม่แตกต่างจากกฎทางภาษาที่เรียกว่า ไวยากรณ์ กฎเหล่านี้เกิดจากการเรียนรู้ ความหมายระบบกฎเกณฑ์ต่างๆ ดังนี้

๑. หลักการแนวทางในการประพฤติปฏิบัติรู้ว่าสิ่งใดควรทำและสิ่งใดไม่ควรทำ

๒. การกระทำหรือการแสดงออกเป็นพฤติกรรมที่ทำให้เกิดความสงบสุขและอยู่รวมกันในสังคมนั้นได้อย่างมีความสุข

กู๊ด (Good)^{๐๐} ได้ให้ความหมายความรับผิดชอบต่อตนเองไว้ว่า การปฏิบัติตนในความสำนึกความรับผิดชอบต่อตนเอง การเล่าเรียน ครอบครัวยุติธรรม และต่อบุคคลใกล้ชิดโดยการแสดงออกมาในรูปของการปฏิบัติอย่างตั้งใจจะเอื้อครอบคอบที่จะให้การปฏิบัติบรรลุตามเป้าหมาย ขอมรับการกระทำของตนทั้งด้านดีและผลเสีย อีกทั้งพยายามปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น

กรมวิชาการ^{๐๐} ได้ให้ความหมายของความรับผิดชอบต่อตนเองไว้ว่า หมายถึงความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะทำการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความผูกพัน ด้วยความพากเพียรและความละเอียดรอบคอบ ขอมรับผลการกระทำในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายทั้งพยายามที่จะปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายทั้งพยายามที่จะปรับปรุงการปฏิบัติให้ดียิ่งขึ้น

ชำนาญ นิสารัตน์^{๐๐} ได้กล่าวว่าความรับผิดชอบต่อตนเอง คือการยอมรับรู้ และสำนึกในการกระทำของตนเอง ขอมรับผลการกระทำของตนเองด้วยความเต็มใจ ไม่ว่าผลการกระทำนั้นจะเป็นผลดีหรือร้ายและพร้อมที่จะปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น ความรับผิดชอบเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนให้บุคคลปฏิบัติสอดคล้องกับกฎจริยธรรมและกฎเกณฑ์ของสังคม โดยไม่ต้องมีการบังคับควบคุมจากผู้อื่น

^{๐๐}Bandura, **Moral Education**, (London : Routledge and KeGen Pauk, 1979), p.13.

^{๐๐}Good c.v., **Dictionary of Education**, (New York : McGraw Hill Company, 1973), อ้างใน นริศลักษณ์ ภักดีพงษ์, “ผลของการใช้ชุดฝึกจิตลักษณะเพื่อนพัฒนาพฤติกรรมรับผิดชอบของนักเรียน ชั้นประถมศึกษาในช่วงชั้นที่ ๒”, **วิทยานิพนธ์**, (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยขอนแก่น), ๒๕๔๖, หน้า ๔-๑๓.

^{๐๐}กรมวิชาการ, **หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓)**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๑๔๖.

^{๐๐}ชำนาญ นิสารัตน์, **หนังสือสังคมศึกษา หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔), หน้า ๕๓.

ศิริพร กล่อมจันทร์^{๐๐} ได้ให้ความหมายของความรับผิดชอบต่อตนเองว่า หมายถึง พฤติกรรมของบุคคลซึ่งแสดงออกให้ตนประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย

สุพัตรา สุภาพ^{๐๙} ให้ความหมายไว้ว่า ความรับผิดชอบต่อตนเอง คือการรู้จักหน้าที่ที่ตนต้องปฏิบัติหรือกระทำ ไม่นึกถึงแต่สิทธิเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการกระทำที่ควรกระทำหรือต้องกระทำตามสถานภาพ (ตำแหน่ง) ของบุคคลหนึ่งๆ

สรุปแล้วความหมายของความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง การรับรู้ฐานะและบทบาทของตนที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม จะต้องดำรงตนให้อยู่ในฐานะที่ช่วยเหลือตนเองได้ รู้จักว่าอะไรผิด รู้จักว่าอะไรถูก ยอมรับการกระทำของตนเองทั้งที่เป็นผลดีและผลเสียหรือไม่ และจะเลือกปฏิบัติแต่สิ่งที่ดีก่อให้เกิดผลดีเท่านั้น

๒.๖.๒ คุณธรรมจริยธรรมด้านความมีวินัย

คุณธรรมจริยธรรมด้านความมีวินัยถ้าหากได้มีการปลูกฝังให้กับนักเรียนได้เป็นอย่างดีและมีประสิทธิภาพแล้ว ทุกคนประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในระเบียบวินัยแล้วสังคมก็จะอยู่อย่างมีความสุข จึงได้กล่าวความหมายของความมีวินัยไว้ดังนี้

นงนภัส เอี่ยมล่อ^{๐๑} ได้กล่าวว่า วินัย หมายถึง ความสามารถที่จะควบคุมตนเองในด้านความประพฤติ การยอมรับในระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ อย่างมีเหตุผล ตลอดจนการแก้ไขความประพฤติของตนเองหรือของผู้อื่น โดยอาศัยวิธีการต่างๆ ทั้งการดูแลให้คำแนะนำโดยใช้หลักเหตุผลหรือวิธีการลงโทษตามสภาพของสถานการณ์ที่ปรากฏอยู่

พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ^{๐๒} ได้ให้ความหมายของวินัยว่า หมายถึงระเบียบกฎเกณฑ์ข้อบังคับสำหรับควบคุมความประพฤติทางกาย วาจา ของคนในสังคมให้เรียบร้อยดีงาม เป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน จะได้อยู่ร่วมกันอย่างสุขสบาย ไม่กระทบกระทั่งกันและกัน

^{๐๐}ศิริพร กล่อมจันทร์, “ความรับผิดชอบ การพึ่งตนเอง และวินัยในตนเองของนักศึกษาวิทยาลัยครู”, นิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๒๖, หน้า ๖.

^{๐๙}สุพัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรมไทย : ค่านิยม สังคม ครอบครัวยุคใหม่, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕), หน้า ๒๕.

^{๐๑}นงนภัส เอี่ยมล่อ, “การใช้กิจกรรม “รักบ้านม่วงฟอร์ต ” เพื่อพัฒนาวินัยนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนมงฟอร์ตวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่”. การศึกษาค้นคว้าแบบอิสระ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๔๔, หน้า ๖.

^{๐๒}พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, ฆนฺตจิตต ฌบับกัฏฐ, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ., ๒๕๔๕), หน้า ๖๒.

สมบูรณ์ สิงห์คำป้อง^{๐๐} ได้ให้ความเห็นว่า วินัย หมายถึง คุณลักษณะที่มีอยู่ภายในของบุคคล ที่สามารถควบคุมพฤติกรรมของตนเองให้ประพฤติตามกฎหมาย และระเบียบแบบแผนตามที่สังคมกำหนดไว้โดยไม่ถือว่าเป็นการบังคับให้กระทำ

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้ให้ความหมายของวินัยไว้ว่า วินัย หมายถึง คุณลักษณะทางจิตใจและพฤติกรรมที่ช่วยให้สามารถควบคุมตนเอง และปฏิบัติตามระบบระเบียบ เพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ซึ่งคนส่วนมากเห็นว่าวินัยเกิดจากการดูแลควบคุมในระยะแรกที่เด็กยังเยาว์ การทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีและแนะนำบอกกล่าวด้วยเหตุผล โดยไม่รู้สึกลัวถูกบังคับ

อัญญา ประสานชาติ^{๐๑} ได้กล่าวว่า พฤติกรรมการมีวินัยในตนเอง หมายถึง ความสามารถในการควบคุมตนเองของบุคคลโดยไม่มีผู้ใดมาบังคับ ทั้งด้านอารมณ์ และพฤติกรรมที่ไม่ขัดต่อกฎเกณฑ์ของสังคม และขนบธรรมเนียมประเพณี เพื่อความสงบสุขในการดำเนินชีวิต และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของการอยู่ร่วมกันในสังคม

กล่าวโดยสรุปความมีวินัย หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการควบคุมอารมณ์หรือบังคับพฤติกรรมของตนเอง ให้เชื่อฟังและประพฤติปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ ระเบียบ แบบแผนอันต่าง ๆ ที่สังคมยอมรับ โดยตนเองมองเห็นคุณค่าที่จะกระทำเพื่อให้เกิดผลดีต่อตัวเองและสังคมส่วนรวม

๒.๓.๓ คุณธรรมจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์

ความซื่อสัตย์เป็นคุณสมบัติของผู้ดี ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรปลูกฝังให้กับนักเรียน เพื่อให้ นักเรียนเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง และผู้อื่น ดังนี้

กรมการศาสนา^{๐๒} ได้ให้ความหมายของความซื่อสัตย์ไว้ว่า หมายถึง ให้เป็นคนตรง ประพฤติอะไรด้วยน้ำใสใจจริง

^{๐๐} สมบูรณ์ สิงห์คำป้อง, “ศึกษาปัญหาการส่งเสริมวินัยนักเรียนตามทัศนะของผู้บริหารและครู ในโรงเรียนเอกชน สังกัดกองศึกษามูลนิธิแห่งภาคีศตจักรในประเทศไทย ”, การศึกษาค้นคว้าอิสระ , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม), ๒๕๔๒, หน้า ๓๖.

^{๐๑} สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, แนวปฏิบัติกิจกรรมเสริมสร้างวินัยนักเรียน สำหรับโรงเรียนประถมศึกษา, (สุพรรณบุรี : ศูนย์วิชาการสุพรรณบุรี), ๒๕๓๒, หน้า ๒๐.

^{๐๒} อัญญา ประสานชาติ, “ผลการฝึกจิตลักษณะเพื่อพัฒนาพฤติกรรมวินัยในตนเองของนักเรียนระดับประถมศึกษา”, วิทยานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น), ๒๕๔๕, หน้า ๘๒.

^{๐๓} กรมการศาสนา, หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายพุทธศักราช ๒๕๓๔, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๔), หน้า ๘.

ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล^{๙๐} ได้ให้ความหมายของความซื่อสัตย์ไว้ว่า หมายถึง การปฏิบัติตนด้วยความจริงใจและตรงไปตรงมา

ประเสริฐ เอื้อนครินทร์^{๙๑} ได้ให้ความหมายของความซื่อสัตย์ไว้ว่า หมายถึง ความซื่อตรงไม่คดโกงทั้งกาย วาจา ใจ ทั้งตนเองและหน้าที่การงาน

โพธิ์ทอง จิตอ่อนน้อม^{๙๒} ได้ให้ความหมายของความซื่อสัตย์ว่า หมายถึงการประพฤติปฏิบัติหน้าที่ถูกต้องตรงต่อความเป็นจริง เป็นการประพฤติปฏิบัติอย่างตรงไปตรงมาทั้งกาย วาจา ใจ ต่อตนเองและผู้อื่น

อดิศักดิ์ ภูมิรัตน์^{๙๓} ได้ให้ความหมายของความซื่อสัตย์ไว้ว่า หมายถึง ความประพฤติที่ยึดหลักแห่งคุณธรรม ประพฤติด้วยความจริงใจทั้งทางกาย วาจา ใจ ทั้งต่อตนเอง และต่อผู้อื่น และได้เสนอแนะแนวทางการแก้ไขและเสริมสร้างลักษณะนิสัยให้มีจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์ พอสรุปใจความสำคัญกว้างๆ ดังนี้

๑. ให้เด็กได้อยู่ใกล้ชิดกับตัวอย่างที่ดี ได้ปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันจนเห็นคุณค่า
๒. เสนอปัญหาให้คิด เมื่อเด็กเห็นปัญหาของคนอื่นหรือสังคมที่ตนเป็นส่วนหนึ่งมากๆ ก็จะนำไปเปรียบเทียบกับประสบการณ์ของตนเอง ทำให้เกิดความสำนึกมากขึ้น และจะเปลี่ยนแปลงค่านิยม และพฤติกรรมของตนเองให้มีความซื่อสัตย์โดยไม่รู้ตัว
๓. จัดโอกาสให้เด็กได้ศึกษาหาประสบการณ์จากวิชาการบางอย่างซึ่งสามารถพัฒนาค่านิยมได้ เช่น ศิลปะ ช่วยขัดเกลากิจใจให้ละเอียดอ่อน มีความซื่อสัตย์ เป็นต้น
๔. สนทนาวิสาสะในชีวิตประจำวัน เมื่อได้พบเห็นหรือสัมผัสสิ่งต่างๆ ทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน ในบ้านและนอกบ้านก็นำมาวิเคราะห์วิจารณ์กับเด็กได้

^{๙๐}ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล, “ผลของการใช้กลุ่มสัมพันธ์และผลของการให้คำปรึกษากลุ่มที่มีต่อความมีวินัยในตนเองของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ”, วิทยานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๓๕), หน้า ๕๕.

^{๙๑}ประเสริฐ เอื้อนครินทร์, “การทดลองใช้เทคนิค “แม่บท” เพื่อพัฒนาจริยธรรมและความซื่อสัตย์” วิทยานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๔), หน้า ๒๒.

^{๙๒}โพธิ์ทอง จิตอ่อนน้อม, “พฤติกรรมทางจริยธรรมของครูพลศึกษาในทัศนะของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา และนักเรียนในเขตการศึกษา ๗ ”, วิทยานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิชญโลก, ๒๕๒๕), หน้า ๗.

^{๙๓}อดิศักดิ์ ภูมิรัตน์, “ผลของการใช้กิจกรรมกลุ่มที่มีต่อเจตคติเชิงจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาที่ ๖ ”, วิทยานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร พิชญโลก, ๒๕๓๕).

๕. สร้างคำขวัญที่คนส่วนใหญ่จะยอมรับนับถือร่วมกัน ทั้งนี้ต้องอยู่ในขอบเขตที่เหมาะสม

๖. จัดกิจกรรมแนะแนวโดยให้กระบวนการกลุ่ม เพื่อให้เด็กได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เรียนรู้จากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในกลุ่มทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้และส่งผลให้เกิดความเจริญงอกงามในทุกๆ ด้านได้

พอสรุปได้ว่า ความซื่อสัตย์ หมายถึง การประพฤติปฏิบัติตนอย่างตรงไปตรงมา ทั้งทางกาย วาจา ใจ การตรงต่อหน้าที่ ตรงต่อความเป็นจริง ต่อตนเองและผู้อื่น

๒.๓.๔ คุณธรรมจริยธรรมด้านความเสียสละ

ถ้าคนเรามีความเสียสละ ความเอื้อเฟื้อผู้อื่น เหมือนอุ้มชูตนเอง ความมีน้ำใจกว้างขวาง เป็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นเยี่ยม ความมีธรรมาจริยเป็นกันเองในที่ทั้งปวง แต่ไม่ให้เกิดประโยชน์และความมีนิสัยไม่เกี่ยงงอน ยังได้ทำกิจการมากก็ยังไม่เห็นเป็นเกียรติ ซึ่งถือได้ว่าเป็นประมุขของหน้าที่การงาน ฉะนั้นความเสียสละจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องปลูกฝังให้กับนักเรียน ซึ่งคุณธรรมด้านการเสียสละมีผู้กล่าวดังนี้

ซีกลอว์ (Seglow)^{๕๐} ได้กล่าวถึงการเสียสละเป็นการไม่เห็นแก่ตัว เป็นการให้ที่มีแรงผลักดันมาจากความต้องการให้สิ่งดีๆ แก่ผู้อื่น โดยการเสียสละเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น ไม่ต้องใช้เวลาหรือคำนึงถึงปัจจัยว่าผู้ใดที่เราควรช่วย เช่น จะช่วยเหลือคนไหน คนที่มีฐานะจนแค่ไหนจึงควรจะช่วย เป็นต้น แต่มนุษย์ควรเสียสละเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นอย่างเหมาะสมกับตน

กรมวิชาการ อ้างใน กชกร จินตณสถิต^{๕๑} ได้ให้ความหมายของความเสียสละ ว่า คือ การกระทำที่แสดงถึงไมตรีจิต ความมีน้ำใจโอบอ้อมอารีต่อผู้อื่น ช่วยเหลือเจือจานแก่บุคคลที่ควรให้ เพื่อให้เขา ได้รับความสะดวก มีความพอใจ การให้การบริจาค การยอมเสียสิทธิ หรือสละสิ่งที่เราควรได้รับให้แก่ผู้อื่น โดยพฤติกรรมของผู้ที่มีความเสียสละ มีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. การให้ทางกาย เช่น ช่วยเหลือผู้อื่นทำธุรกรรมที่ไม่มีโทษ ไม่นิ่งดูเฉย ช่วยเหลืองานสาธารณะประโยชน์ เป็นต้น

๒. การให้ทางวาจา เช่น ช่วยเหลือให้คำแนะนำทั้งในทางโลกและทางธรรมช่วยเหลือเขาเป็นธุระให้สำเร็จประโยชน์

^{๕๐} Seglow Jonatham, *The Ethics of Altruism*, (London : Frank Cass, 2004), p. 20.

^{๕๑} กชกร จินตณสถิต, “การพัฒนาคุณธรรมด้านการเสียสละที่ได้จากการอ่านวรรณกรรมสำหรับเด็กของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนอนุบาลบุรีรัมย์ ”, วิทยานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒.

๓. การให้ทางสติปัญญา เช่น ช่วยแสดงความเห็นอย่างตรงไปตรงมา ช่วยแก้ปัญหาเดือดร้อนแก่คนที่ไม่ทำผิด ช่วยคิดหาแนวทางที่ถูกที่ชอบ ช่วยเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ผู้อื่น ตามกำลังสติปัญญา

๔. การให้ด้วยกำลังทรัพย์ เช่น แบ่งปันเครื่องอุปโภคบริโภคให้แก่ผู้ที่สมควรให้ แบ่งปันเงินทองให้แก่ผู้ที่สมควรให้ การสละทรัพย์เพื่อสาธารณกุศล เป็นต้น

๕. การให้ทางใจ เช่น ยินดีเมื่อผู้อื่นพลั้งพลาด ไม่นึกสมน้ำหน้าผู้อื่น ไม่อยากขโมยอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน

กมลชนก ภิรมย์ศิริพรรณ^{๙๖} ได้สรุปความหมายของการเสียสละว่า หมายถึงการละความเห็นแก่ตัว การให้ปันแก่คนที่ควรให้ด้วยกำลังกาย กำลังทรัพย์ กำลังใจ รวมทั้งการรู้จักยอมเสียประโยชน์ส่วนตัว เพื่อรักษาประโยชน์ส่วนรวมมากกว่า

จันทนะ วิไลพัฒน์^{๙๗} ได้สรุปถึงการเสียสละว่า หมายถึงพฤติกรรมหรือการกระทำที่แสดงถึงไมตรีจิต ความมีน้ำใจ โอบอ้อมอารีต่อผู้อื่น คอยเอื้อเฟื้อช่วยเหลือเกื้อกูล ลดความเห็นแก่ตัว รู้จักแบ่งปัน ยอมเสียสิทธิ หรือสละสิ่งที่เราควรได้รับหรือมีอยู่น้อยให้แก่ผู้อื่น ร่วมบริจาค ร่วมสร้างประโยชน์ หรือกระทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ต่อสังคม และต่อส่วนรวมด้วยความจริงใจ โดยไม่หวังผลตอบแทน นอกจากนั้นความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ยังรวมถึงการรู้จักให้อภัยผู้อื่นรู้จักระงับอารมณ์ของตน ไม่แสดงกิริยา วาจาไม่สุภาพ ไม่โลภ ไม่ละเมิดสิทธิหรือก้าวกาละสิทธิ์ของผู้อื่น ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

^{๙๖}กมลชนก ภิรมย์ศิริพรรณ, “คู่มือพัฒนาความเสียสละของนักเรียนช่วงชั้นที่ ๑”, สารนิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๕), หน้า ๒๓.

^{๙๗}จันทนะ วิไลพัฒน์, “การพัฒนาพฤติกรรมด้านความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการเสียสละของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โดยการใช้กระบวนการสร้างค่านิยม”, วิทยานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑.

๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาสุทัต สุทสุตโน (นุราช)^{๑๐} ได้ศึกษาศึกษาบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ ระดับประถมศึกษาเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ และศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ โดยประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้บริหารและครู จำนวน ๒๐๗ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน T-test และ One-way ANOVA โดยกำหนดนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ ๐.๐๕

ผลการวิจัยพบว่า

บทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ ระดับประถมศึกษา เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๔.๑๓ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากทุกด้าน และเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อยตามค่าเฉลี่ย คือ ด้านบรรณารักษ์และปฏิสัมพันธ์ ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการบริหารจัดการ และด้านการเรียนการสอน

การเปรียบเทียบบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ ระดับประถมศึกษา เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ตามความคิดเห็นของผู้บริหารและครู พบว่า

๑. ผู้บริหารและครูที่มีเพศแตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้
๒. ผู้บริหารและครูที่มี อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ ตำแหน่ง แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ ผลปรากฏว่าไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้
๓. ผู้บริหารและครูที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในโรงเรียนที่มีขนาดแตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ พบว่า โรงเรียนขนาดเล็กกับโรงเรียนขนาดกลางมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนโรงเรียนขนาดใหญ่ไม่แตกต่าง

^{๑๐}พระมหาสุทัต สุทสุตโน (นุราช), “ศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ กรุงเทพมหานคร ”,วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช, ๒๕๕๒), บทคัดย่อ.

พระนิยม ชุตินุโร (บุริวงศ์)^{๑๐} ได้ศึกษาบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง กลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครองในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้กับนักเรียน และเปรียบเทียบบทบาทของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง ในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้กับนักเรียน กลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหาร ครูผู้สอน และผู้ปกครองนักเรียน กลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร ผู้บริหารสถานศึกษาจำนวน ๗ คน ครูผู้สอนจำนวน ๒๐๘ คน และผู้ปกครองจำนวน ๓๐๔ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป สถิติที่ใช้ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าเอฟ และค่าความแตกต่างเป็นรายคู่โดยวิธีของ Scheffe

ผลการวิจัยพบว่า

๑. บทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง กลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร ในภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับด้านดังนี้ ด้านความซื่อสัตย์ ด้านความเสียสละ ด้านความมีวินัย และด้านความรับผิดชอบต่อตนเอง

๒. การเปรียบเทียบบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร พบว่า

๑) ผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง ที่มีอายุต่างกัน มีบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ในด้านความรับผิดชอบต่อตนเอง ด้านความมีวินัย ด้านความซื่อสัตย์ แตกต่างกันในด้านความเสียสละ ไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

๒) ผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง ที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม แตกต่างกันทั้ง ๔ ด้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

๓) ผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง ที่มีประสบการณ์ในการทำงานต่างกัน มีบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม แตกต่างกันทั้ง ๔ ด้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

^{๑๐}พระนิยม ชุตินุโร (บุริวงศ์) “ศึกษาบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง กลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร ”,วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา , (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช, ๒๕๕๒), บทคัดย่อ.

ครอบคลุมทุกมิติ ทุกกลุ่มสาระ ทุกพื้นฐานของสังคม กลมกลืนได้สัดส่วน สมดุลและเชื่อมโยงกับ
ธรรมชาติ มีลักษณะเป็นองค์รวม หล่อหลอมเกิดประโยชน์ นำไปสู่การพัฒนาเต็มศักยภาพผู้เรียน
พัฒนาทั่วทั้งกาย จิต และปัญญา ผลการศึกษาเต็มสนองตอบการพัฒนาชีวิตตามวิถีทางที่ดี ถูกต้อง
กลมกลืนกับความเป็นจริงของชีวิตและสังคม เป็นการศึกษาที่กระจ่างชัดแจ่มแจ้งโลก ส่องชีวิต
สว่างเย็น ดุจเดือนเพ็ญ ฉะนั้น

ดังนั้น หลักไตรสิกขา จึงถือว่า เป็นหลักการบูรณาการทางการศึกษาตามนัยแห่งพุทธ
ธรรม ที่โรงเรียนวิถิพุทธต้องยึดเป็นหลักการสำคัญในการจัดการศึกษา

วรภาส ประสมสุข และนิพนธ์ กินาวงศ์^{๑๑} กล่าวว่าหลักพุทธธรรม ที่สอดคล้องกับ
หลักการบริหารและเหมาะสมแก่ผู้บริหาร โรงเรียนวิถิพุทธ ครอบคลุมหลักการครองตน ครองคน
ครองงาน จำนวน ๑ หลักธรรม ได้แก่ ธรรมอันทำให้งาม ๒, สุจริต ๓, ขรവാสนธรรม ๔, สังคหะ
วัตถุ ๔, กัลยาณมิตร ๑, สัมปรีชธรรม ๑ และโยนิโสมนสิการ ๑๐

พัทธยา เนตรธรรานนท์^{๑๒} ศึกษาเรื่อง การศึกษาความคิดเห็นของผู้บริหาร โรงเรียนและ
เจ้าอาวาสที่มีต่อความร่วมมือในการจัดการศึกษาระหว่างโรงเรียนกับวัด กรณีศึกษาโรงเรียน
ประถมศึกษาสังกัดกรุงเทพมหานคร ที่ใช้พื้นที่วัด มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็นและ
เปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้บริหารและเจ้าอาวาสที่มีต่อความร่วมมือในการจัดการศึกษาระหว่าง
โรงเรียนกับวัด โดยการศึกษาเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล
กับกลุ่มประชากร ๒ กลุ่ม คือ ผู้บริหารโรงเรียน จำนวน ๑๒๑ คน และเจ้าอาวาส จำนวน ๑๒๑ รูป
พร้อมศึกษาในเชิงคุณภาพด้วย โดยการศึกษาแบบกลุ่มเล็กและการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม กับ
กลุ่มกรณีที่เป็นผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา จำนวน ๕ คน ซึ่งสรุปผลได้ดังนี้

๑. ความร่วมมือในการจัดการศึกษาระหว่างโรงเรียนกับวัด ด้านหลักสูตรการ
เรียนการสอน พบว่า ผู้บริหารโรงเรียนและเจ้าอาวาสมองเห็นประโยชน์ที่จะให้พระสงฆ์เข้ามา
บทบาทในการจัดการศึกษามากขึ้นแต่ความร่วมมือยังมีอยู่อย่างจำกัดเฉพาะวิชาจริยศึกษาและ
กิจกรรมเกี่ยวกับศาสนาเท่านั้น

๒. ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับวัด ด้านการเงิน อาคารสถานที่ และครุภัณฑ์
วัสดุ อุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอน พบว่า ส่วนใหญ่ ผู้บริหารโรงเรียนและเจ้าอาวาสมีการร่วม

^{๑๑}วรภาส ประสมสุข และนิพนธ์ กินาวงศ์, “หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธธรรม ”,
วารสารศึกษาศาสตร์, ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ (พฤศจิกายน ๒๕๔๕-มีนาคม ๒๕๕๐), หน้า ๗๓.

^{๑๒}พัทธยา เนตรธรรานนท์, “การศึกษาความคิดเห็นของผู้บริหาร โรงเรียนและเจ้าอาวาสที่มีต่อความ
ร่วมมือในการจัดการศึกษาระหว่างโรงเรียนกับวัด กรณีศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานครที่ใช้
พื้นที่วัด”, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), บทคัดย่อ

ระดมทุนในการจัดสรรหาทรัพยากรด้วยกัน ส่วนด้านอาคารสถานที่โรงเรียนกับวัดยังมีความขัดแย้งทางความคิดกันบ้าง เพราะคิดต่างมุมมองกัน แต่ทางโรงเรียนกับวัดต่างมีความสัมพันธ์แบบพึ่งพากันโดยผู้บริหารโรงเรียนและเจ้าอาวาสเอื้อประโยชน์ในการใช้ที่ดินของวัดร่วมกัน

๓. ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับวัด ด้านการจัดสรรและพัฒนาบุคลากร พบว่า ผู้บริหารโรงเรียนและเจ้าอาวาสมองเห็นประโยชน์ของการพัฒนาบุคลากรภายในโรงเรียน และวัดพร้อมที่จะร่วมมือกัน

๔. จากสมมติฐานที่ตั้งไว้ว่า ความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนและเจ้าอาวาสที่มีต่อความร่วมมือในการจัดการศึกษาระหว่างโรงเรียนกับวัด มีความแตกต่างกัน ผลการทดสอบสมมติฐานทางสถิติพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนและเจ้าอาวาส มีความคิดเห็นแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ เพียงด้านเดียว คือ ด้านหลักสูตรการเรียนการสอนเท่านั้น

สุชาติ อินแสง^{๑๐} ได้วิจัย เรื่อง การศึกษาสภาพการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ ของโรงเรียนบ้านดัวน้อย ตามหลักของกระทรวงศึกษาธิการดังนี้

๑. ด้านการบริหารจัดการ โรงเรียนวิถิพุทธ ได้มีการเตรียมการศึกษาจากเอกสารต่างๆ มีการเตรียมบุคลากร ทั้งครู นักเรียน ผู้ปกครอง อาคารสถานที่ มีการเตรียมกิจกรรม มีการดูแลสนับสนุนอย่างใกล้ชิด มีการพัฒนาปรับปรุง ประเมินผล และเผยแพร่

๒. ด้านการจัดวิถิพุทธสู่การเรียนรู้ มีการบูรณาการหลักธรรมสอดแทรกทุกกลุ่มสาระ เน้นกระบวนการไตรสิกขา ผ่านกระบวนการ กินอยู่ ดู ฟัง เป็น ครูผู้สอนปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง สอนให้รู้ อยู่ให้เห็น พัฒนาผู้เรียนให้สมดุลทุกด้าน นำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

๓. ด้านกิจกรรมเสนอแนะและพัฒนา เน้นกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน กิจกรรมที่หลากหลาย กิจกรรมเสริมหลักสูตร กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมประจำสัปดาห์ กิจกรรมประจำเดือน กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๔. ด้านการพัฒนาบุคลากร และคุณลักษณะบุคลากร ให้เข้ารับการอบรม ศึกษา ดูงาน ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ทำให้ดู อยู่ให้เห็น เป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน

๕. ด้านการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถิพุทธและชุมชน ได้ร่วมมือกับวัดและชุมชน เข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ระดมทรัพยากรเพื่อพัฒนาโรงเรียน เปิดโอกาสให้ชุมชนมาใช้บริการในโรงเรียน มีการประชาสัมพันธ์โรงเรียน

^{๑๐}สุชาติ อินแสง, “การศึกษาสภาพการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเลย เขต ๑ : กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านดัวน้อย”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

บำรุง แสณณรงค์^๒ ได้วิจัย เรื่อง การศึกษาการมีส่วนร่วมของครูในการดำเนินงาน
โรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานเขตคลองสาน สังกัดกรุงเทพมหานคร
ผลปรากฏว่า

๑. การมีส่วนร่วมของครูต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในโรงเรียน
ประถมศึกษา สำนักงานเขตคลองสาน สังกัดกรุงเทพมหานคร โดยรวมอยู่ในระดับมากและเมื่อ
พิจารณาในเป็นด้านๆ คือ ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการจัดการเรียนการสอน
ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ และด้านการบริหารจัดการ อยู่ในระดับมากทุกด้าน

๒. การเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของครูต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ใน
โรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานเขตคลองสาน สังกัดกรุงเทพมหานคร ที่จำแนกตามการอบรมแนว
ทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ เจตคติต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ และขนาดโรงเรียน
เป็นดังนี้

๑) ครูที่ผ่านการอบรมและไม่ผ่านการอบรมแนวทางการดำเนินงานโรงเรียน
วิถีพุทธ มีส่วนร่วมในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โดยรวมแตกต่างกันและเมื่อพิจารณาในราย
ด้าน คือ ด้านกายภาพและด้านการบริหารจัดการ โดยรวมไม่แตกต่างกันส่วนในด้านกิจกรรม
พื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการจัดการเรียนการสอนและด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์แตกต่างกันอย่างมี
นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ โดยครูที่ผ่านการอบรมจะมีส่วนร่วมมากกว่าครูที่ไม่ผ่านการ
อบรม

๒) ครูที่มีเจตคติต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธต่างกัน มีส่วนร่วมใน
การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โดยรวมแตกต่างกันและเมื่อพิจารณารายด้านพบว่าแตกต่างกัน
อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ โดยครูที่มีเจตคติดีมีส่วนร่วมมากกว่าครูที่มีเจตคติไม่ดี

๓) ครูที่ปฏิบัติงานสอนในโรงเรียนขนาดต่างกัน มีส่วนร่วมในการ
ดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โดยรวมแตกต่างกันและเมื่อพิจารณารายด้านพบว่า แตกต่างกันอย่างมี
นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ โดยครูที่ปฏิบัติงานสอนอยู่ในโรงเรียนขนาดเล็กมีส่วนร่วม
มากกว่าครูที่ปฏิบัติงานสอนอยู่ในโรงเรียนขนาดใหญ่

จากแนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้บริหาร สรุปได้ว่า ผู้บริหารสถานศึกษาควรมี
ลักษณะเด่นด้านความเป็นผู้นำในด้านต่างๆ เช่น ผู้นำด้านการจัดระบบ ด้านวิชาการ ด้าน การ
บริหารจัดการ ด้านสังคมและชุมชน ด้านพัฒนาตนเองผสมผสานกัน เพื่อบริหารสถานศึกษาให้

^๒บำรุง แสณณรงค์, “การศึกษาการมีส่วนร่วมของครูในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียน
ประถมศึกษา สำนักงานเขตคลองสาน สังกัดกรุงเทพมหานคร” สารนิพนธ์ กศ.ม. การบริหารการศึกษา,
(กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

เป็นไปตามเป้าหมาย มีวิสัยทัศน์ในการจัดการศึกษา แสวงหาความรู้ใหม่ๆ มาปรับใช้ให้ตลอดเวลา มีคุณธรรมจริยธรรมเป็นที่ยอมรับของสังคม นอกจากนั้นผู้บริหารโรงเรียนจะต้องมีความสามารถในการครองตน ครองคน และครองงาน พัฒนตน พัฒนคน พัฒนางานให้ทันเหตุการณ์และทันสมัย มีอุดมการณ์ มีความเสียสละ และเป็นประชาธิปไตย

พระครูปลัดอาทิตย์ อตุลเวที^{๖๐} ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค ๒ พบว่า การบริหารโรงเรียนในยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นยุคโลกไร้พรมแดนมีความเสี่ยงและสลับซับซ้อนมาก อีกทั้งระบบการศึกษาไทยในปัจจุบันยังได้ถูกหยิบยกมาวิเคราะห์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง และถูกตั้งคำถามมากมายว่า เป็นการเรียนรู้ที่สามารถพัฒนาผู้เรียนซึ่งเป็นเยาวชนแห่งยุคสมัยของสังคมข่าวสารผ่านเครือข่ายโซเชียลมีเดีย หรือยุคสังคมฐานความรู้นี้ได้หรือไม่ การที่ผู้บริหารโรงเรียนจะสามารถตอบโจทย์ความสำเร็จของการบริหารยุคนี้ได้ ต้องสามารถบริหารจัดการด้วยตนเอง

อมรรัตน์ แก้วมะ^{๖๑} ได้วิจัยเรื่อง การบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต ๑ พบว่า

๑. ระดับกระบวนการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต ๑ โดยรวมอยู่ในระดับมากทุกชั้น โดยกระบวนการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ ขั้นการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่องสูงกว่าด้านอื่นๆ

๒. ระดับประสิทธิผลการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต ๑ โดยรวมอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยการบริหารจัดการมีประสิทธิภาพ ผลมากกว่าด้านอื่นๆ

๓. กระบวนการบริหารจัดการศึกษา และประสิทธิผลการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต ๑ จำแนกตามสถานภาพโดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ แต่เมื่อจำแนกตามประเภทของโรงเรียนพบว่า บุคลากรที่อยู่โรงเรียนที่มีประเภทแตกต่างกันมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกันและไม่มีปฏิบัติสัมพันธ์ระหว่างสถานภาพ และประเภทของโรงเรียน

^{๖๐}พระครูปลัดอาทิตย์ อตุลเวที, “การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค ๒ ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๕๒-๕๓.

^{๖๑}อมรรัตน์ แก้วมะ, “การบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต ๑”, คุรุศาสตรมหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

๔. กระบวนการบริหารจัดการศึกษากับประสิทธิผลการบริหารจัดการศึกษา โรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศงขรณ์ เขต ๑ โดยรวมมีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑

๕. กระบวนการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ ขึ้นการดำเนินการจัดสภาพ และองค์ประกอบต่างๆ ขึ้นการประเมินผลการเผยแพร่ผลการดำเนินการ ขึ้นการดำเนินการพัฒนา และขึ้นเตรียมการ สามารถทำนายประสิทธิผลการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศงขรณ์ เขต ๑ ได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ โดยมีอำนาจพยากรณ์ร้อยละ ๖๕.๗๐ และมีความคลาดเคลื่อนเท่ากับ ๐.๓๑๕

๖. ในการวิจัยครั้งนี้ได้เสนอแนวทางเพื่อยกระดับประสิทธิผลการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศงขรณ์ เขต ๑ เพื่อเป็นแนวทางในการนำไปใช้ต่อไป

จริง สุขเกษม^{๖๐} ได้วิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารสถานศึกษาขึ้นพื้นฐานตามนโยบาย โรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศงขรณ์ พบว่า รูปแบบการบริหารสถานศึกษาขึ้นพื้นฐานตามนโยบายโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศงขรณ์ ประกอบด้วย

๑. การบริหารวิชาการที่สำคัญๆ คือ ด้านการจัดการหลักสูตรสถานศึกษา มีการกำหนดพุทธธรรมและคุณธรรมเพิ่มเติมในวิสัยทัศน์ของหลักสูตรสถานศึกษา ด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ มีการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้สอดแทรกพุทธธรรมคุณธรรมที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญในรายวิชาต่างๆ โดยมุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียน ใช้หลักไตรสิกขาผ่านการจัดการเรียนรู้และวิถีชีวิต (การกิน อยู่ ดู ฟังเป็น) ด้านการนิเทศการเรียนการสอน มีการดำเนินงานตามกระบวนการและขั้นตอนทั่วไปมาปรับใช้

๒. การบริหารงบประมาณ ที่สำคัญๆ คือในด้านการจัดตั้งงบประมาณ มีการกำหนดพุทธธรรมคุณธรรมไว้ในแผนกลยุทธ์โรงเรียน ด้านการบริหารงบประมาณ มีการจัดสรรเบิกจ่ายงบประมาณและรายงานผลตามปกติ ด้านการระดมทรัพยากรและบริหารพัสดุสินทรัพย์ มีการใช้ทรัพยากรในชุมชนร่วมมือกับบุคคล หน่วยงานภาครัฐและเอกชนให้มีประสิทธิภาพ และด้านการตรวจสอบติดตามและประเมินผล คือ การเปิดโอกาสให้ผู้เรียน ครู ผู้ปกครอง ชุมชน ผู้เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วม

^{๖๐}จริง สุขเกษม, “รูปแบบการบริหารสถานศึกษาขึ้นพื้นฐานตามนโยบายโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศงขรณ์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

๓. การบริหารงานบุคคล ที่สำคัญๆด้านการวางแผนและการสรรหา มีการกำหนดให้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมเป็นแกนหลักในการดำเนินงาน โดยมี การจัดหาที่ปรึกษา เช่น พระภิกษุ คฤหัสถ์ ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิมาเสนอแนะ ด้านการพัฒนาบุคลากรและวินัย มีการพัฒนาบุคลากรตามจรรยาบรรณวิชาชีพครู โดยบูรณาการให้สอดคล้องกับวิถีพุทธมุ่งหวังให้เกิดคุณลักษณะผู้บริหาร โรงเรียน ครู เป็นแบบอย่างที่ดี ความเป็นกัลยาณมิตร ด้านการสร้างขวัญกำลังใจ มีการยกย่องเชิดชูเกียรติแก่ครูและบุคลากรภายนอก ที่เป็นแบบอย่างที่ดี แก่บุคคลทั่วไป และด้านการประเมินบุคลากร มีการให้ผู้เรียน เพื่อนครู ผู้บริหารโรงเรียน มีส่วนร่วมใน การประเมินผลการปฏิบัติงาน

๔. การบริหารทั่วไป ที่สำคัญๆ คือด้านการดำเนินงานกิจกรรมนักเรียน มีการจัดการกิจกรรม เสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตรที่เน้นผู้เรียนมีส่วนร่วม โดยเฉพาะการจัดกิจกรรม การดำเนินชีวิตของผู้เรียนที่เน้น การปฏิบัติตามคุณธรรม ในครอบครัวไทย ด้านการพัฒนาอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม มีการสร้างบรรยากาศ อาคารสถานที่ ห้องเรียน สภาพแวดล้อมทางกายภาพต่างๆ ให้สะอาด สวยงาม ร่มรื่น ปลอดภัย ด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน มีการประชุมชี้แจงและเปิดโอกาสให้คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้เรียน ผู้ปกครอง ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการกิจต่างๆ ตลอดจนการจัดกิจกรรมร่วมกันระหว่างโรงเรียน บ้าน วัด ชุมชน และด้านการประชาสัมพันธ์และการสร้างเครือข่ายมีการจัดให้มีเครือข่ายเพื่อแสวงหาความร่วมมือตามโครงการวิถีพุทธในด้านต่างๆ กับบุคคลสถานศึกษา องค์กรหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

พระมหาณรินศักดิ์ สิงห์วงศ์^{๖๐} ได้วิจัยเรื่อง การบริหารวิชาการของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตาม โครงการ โรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต ๓ พบว่า

๑. สภาพการบริหารงานวิชาการของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต ๓ โดยภาพรวมและรายด้านแต่ละด้านมีการปฏิบัติทุกด้าน โดยปฏิบัติตามมากที่สุดในด้านการวางแผนวิชาการ และปฏิบัติน้อยกว่าด้าน อื่นๆ ในด้านการนิเทศการเรียนการสอน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า

๑) ด้านการวางแผนงานวิชาการ มีการปฏิบัติตามมากที่สุดในเรื่อง การศึกษา จุดมุ่งหมายหลักสูตรสถานศึกษาของโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ และปฏิบัติน้อยกว่าเรื่องอื่นๆ ในเรื่องการประเมินผลการปฏิบัติงานตามแผนงานที่ได้กำหนดไว้

^{๖๐}พระมหาณรินศักดิ์ สิงห์วงศ์, “การบริหารวิชาการของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต ๓”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

๒) ด้านการบริหารจัดการหลักสูตร มีการปฏิบัติมากสุดในเรื่อง การศึกษา เอกสารหลักสูตรสถานศึกษาตามโครงการ โรงเรียนวิถีพุทธ และปฏิบัติน้อยกว่าเรื่องอื่นๆ ในเรื่อง การจัดเตรียมเครื่องมือและวัสดุ อุปกรณ์

๓) ด้านการจัดการเรียนการสอน มีการปฏิบัติมากที่สุดในเรื่อง การจัด กิจกรรมการเรียนการสอนตามแนวพุทธธรรม และปฏิบัติน้อยกว่าเรื่องอื่นๆ ในเรื่อง การวิจัยเพื่อ พัฒนาการเรียนการสอนตามแนวพุทธธรรม

๔) ด้านการนิเทศการเรียนการสอน มีการปฏิบัติมากที่สุดในเรื่อง การศึกษา จากสื่อการเรียนรู้ และปฏิบัติน้อยกว่าเรื่องอื่นๆ ในเรื่อง การจัดทีมฝึกงานทดลองวิธีการสอนตาม แนวพุทธธรรม

๕) ด้านการวัดผลและประเมินผลการเรียนการสอน มีการปฏิบัติมากสุดในเรื่อง ติดตามผลการวัดผลและประเมินผลเพื่อนำผลที่ได้มาพัฒนาคุณภาพผู้เรียน และปฏิบัติน้อยกว่า เรื่องอื่นๆ ในเรื่อง จัดระบบสารสนเทศด้านการวัดประเมินผลเพื่ออ้างอิงตรวจสอบและพัฒนา

๒. แนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการ และความเป็นไปได้ของแนวทางการพัฒนาไม่ได้กำหนดขึ้น เนื่องจาก มีการปฏิบัติในระดับมากทุกด้านและทุกเรื่องในแต่ละด้านข้างต้น

เจษฎา สิงหราช^{๒๐} ได้วิจัย เรื่อง แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดอ่างทอง ได้พบว่า อายุการทำงานแตกต่างกัน มีความรู้ในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในด้านการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้ การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ และการก่อเกิดสัมพันธภาพโรงเรียนวิถีพุทธและชุมชนไม่แตกต่างกันจึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้และพบว่าอายุการทำงานแตกต่างกัน มีความรู้ในด้านกิจกรรมเสนอแนะการพัฒนาแตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนในเรื่องเจตคติและความพร้อม ในด้านการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้ กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ และการก่อเกิดสัมพันธภาพโรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

^{๒๐}เจษฎา สิงหราช, “แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดอ่างทอง”, วิทยานิพนธ์สังคมศึกษาระดับปริญญาโท (สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑๐.

วิไล วิทย์ประเสริฐกุล^{ป๙} ได้วิจัย เรื่อง การศึกษาสภาพและปัญหาการบริหารโรงเรียน
วิถีพุทธ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานในกรุงเทพมหานคร พบว่า

๑. ด้านการเตรียมการ มีการหาที่ปรึกษา การเตรียมบุคลากร และกำหนด
เป้าหมาย โดยที่ มีปัญหาดังนี้ การที่รักเรียนยังขาดความเข้าใจแนวปฏิบัติตามแนววิถีพุทธ
ผู้ปกครองมีการกึ่งไม่ให้ความสำคัญกับวิถีพุทธ และบุคลากรยังขาดความเข้าใจในโครงการ
โรงเรียนวิถีพุทธ

๒. ด้านการดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ มีการจัดหลักสูตรสถานศึกษามี
การจัดการเรียนการสอนเพื่อเตรียมกิจกรรมนักเรียน คือ ครูยังขาดความรู้และประสบการณ์ใน
การจัดการเรียนรู้แนววิถีพุทธและขาดงบประมาณ

๓. ด้านการดำเนินการพัฒนาบุคลากรตามระบบไตรสิกขา มีการจัดการพัฒนาครู
ตามระบบไตรสิกขา ปัญหา คือ การขาดการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

๔. ด้านการนิเทศดูแลใกล้ชิด มีลักษณะความเป็นกัลยาณมิตร ยังมีปัญหา คือ ขาด
การนิเทศครูดูแลใกล้ชิดอย่างต่อเนื่อง

๕. ด้านการปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่อง มีการนำข้อมูลในการบริหารด้านต่างๆ มาใช้
ในการปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่องด้านการปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่อง ด้านนี้ไม่พบปัญหา

๖. ด้านการประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน มีการประเมินเมื่อสิ้นสุด
แผนปฏิบัติ นำการเผยแพร่หรือ รายงานให้ผู้เกี่ยวข้องทราบ โดยการจัดพิมพ์เอกสารเผยแพร่ ด้านนี้
ไม่พบปัญหา

พระภุชงค์ หนูมาก^{ป๑๐} ได้วิจัย เรื่อง กระบวนการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน
(บวร) ต่อการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ ได้พบผลเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยระหว่างตัวแปรข้อมูลทั่วไปของ
กลุ่มตัวอย่าง กับข้อมูลระดับการปฏิบัติต่อกระบวนการ การมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน (บวร)
และปัญหาอุปสรรคในการมีส่วนร่วมพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มี เพศ อายุ
ประเภทกลุ่มตัวอย่าง และขนาดโรงเรียนต่างกัน มีระดับการปฏิบัติต่อกระบวนการการมีส่วนร่วม
ของบ้าน วัด โรงเรียน และมีปัญหาอุปสรรคในการเข้าร่วมพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ ไม่ต่างกัน แต่

^{ป๙}วิไล วิทย์ประเสริฐกุล, “การศึกษาสภาพและปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงาน
คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานในกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต , (คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๕.

^{ป๑๐}พระภุชงค์ หนูมาก, “กระบวนการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ต่อการพัฒนา
โรงเรียน วิถีพุทธ”, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต (สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลั-
ยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

กลุ่มตัวอย่างที่มี ระดับการศึกษา สถานภาพทางครอบครัว อาชีพ รายได้ และระยะเวลาที่เข้าร่วม ต่างกัน มีระดับการปฏิบัติต่อกระบวนการการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน และมีปัญหา อุปสรรคในการเข้าร่วมพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธต่างกัน

สถิติ ทำเหล็ก ^{๒๒} ได้วิจัย เรื่อง การศึกษาการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธใน สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ช่วงชั้นที่ ๑ – ๒ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุพรรณบุรี ได้พบว่า

๑. สภาพการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยสภาพรวมอยู่ในระดับมากและ เป็นรายขั้นตอนอยู่ในระดับมาก ๕ ขึ้น เรียงตามลำดับการปฏิบัติจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ขึ้น ดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ ขึ้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด ขึ้นดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและ บุคลากรตามระบบไตรสิกขา ขึ้นเตรียมการและขึ้นปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่อง อยู่ในระดับปานกลาง ๑ ขึ้น คือ ขึ้นประเมินผล และเผยแพร่ผลการดำเนินงาน

๒. ผลการเปรียบเทียบสภาพการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ของผู้บริหาร สถานศึกษา จำแนกตามขนาดสถานศึกษาขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ โดยภาพรวมและ รายขั้นตอนไม่แตกต่างกัน

๓. ผลการเปรียบเทียบสภาพการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ของผู้บริหาร สถานศึกษาจำแนกตามเขตพื้นที่การศึกษาสุพรรณบุรี เขต ๑ เขต ๒ และ เขต ๓ โดยภาพรวมและ รายขั้นตอนไม่แตกต่างกัน

๔. ปัญหาที่พบมากที่สุดในแต่ละชั้นและแนวทางแก้ปัญหาในการบริหาร โรงเรียนวิถีพุทธ ๑ อันดับแรก คือ ปัญหาในขั้นเตรียมการ บุคลากรที่เกี่ยวข้องยังขาดความรู้ความ เข้าใจแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ มีแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว คือ หน่วยงานที่ เกี่ยวข้องควรจัดอบรมและจัดทำเอกสารเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ศึกษาดู งานหรือ จัดสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จัดประชุมปรึกษาหารือ และวางแผนร่วมกันในการ ปฏิบัติงานเพื่อให้เกิดแนวปฏิบัติไปในทางเดียวกัน ปัญหารองลงมาอยู่ชั้นดำเนินการพัฒนาผู้เรียน และบุคลากรตามระบบไตรสิกขา การกำหนดกิจกรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียน ไม่หลากหลายและขาด ความต่อเนื่องใน การปฏิบัติ มีแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว คือ มีการนิเทศกำกับ ติดตามการจัด กิจกรรมเพื่อพัฒนา ผู้เรียน ส่งคณะครูเข้ารับการอบรม ศึกษาดูงานการจัดกิจกรรมโรงเรียนวิถีพุทธ ที่เป็นต้นแบบ และปัญหาชั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ไม่

^{๒๒} สถิติ ทำเหล็ก, “การศึกษาการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ช่วงชั้นที่ ๑ – ๒ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุพรรณบุรี”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

ชัดเจน มีแนวทางแก้ปัญหาตามลำดับ คือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้การนิเทศ กำกับ ติดตาม และให้คำแนะนำหรือศึกษาหาความรู้จากเอกสาร หรือคู่มือแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

สมคิด โพธิ์จุ่มพล^{๖๖} ได้วิจัย เรื่อง การบริหารจัดการในโรงเรียนวิถีพุทธ กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านหนองผือ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต ๑ พบว่า การบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธจะบรรลุตามวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ มีองค์ประกอบ ดังนี้

๑. ด้านปัจจัย ผู้บริหารสถานศึกษา ครู จะต้องเป็นบุคคลที่มีวิสัยทัศน์ ปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ มีความศรัทธา ประพฤติปฏิบัติตามหลักของพุทธศาสนา โดยเฉพาะศีลห้า ซึ่งเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์และชุมชน การบริหารจัดการศึกษา ต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนในท้องถิ่นเข้าโดยรวมทั้ง บ้าน วัด โรงเรียน เข้ามามีส่วนร่วมกำหนดวิสัยทัศน์จัดทำหลักสูตร ปรับปรุงภูมิทัศน์และปรับปรุงกายภาพและสิ่งแวดล้อม

๒. ด้านกระบวนการ สถานศึกษาได้จัดการเรียนการสอนเชิงบูรณาการสอนตามหลักไตรสิกขาทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ เชื่อมโยงกับชีวิตประจำวันทุกช่วงชั้น มีการวัดผลประเมินผลตามสภาพจริง ด้วยวิธีที่หลากหลาย รวมทั้งการส่งเสริมความสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตร โดยเฉพาะ อย่างยิ่งการปฏิบัติกิจกรรมทางพุทธศาสนาร่วมกับพระสงฆ์ ชุมชนอย่างต่อเนื่อง

๓. ด้านผลผลิต โรงเรียนเน้นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนโรงเรียนบ้านหนองผือ ๑๔ ประการ โดยเปิดโอกาสให้ชุมชน ผู้ปกครอง นักเรียนได้มีส่วนร่วมในการประเมินผลด้วย

วาสนา ตะกอบโค^{๖๗} ได้วิจัย เรื่อง การประเมินการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต ๑ ได้พบว่า การดำเนินการของสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต ๑ มีการดำเนินงานทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านปัจจัยประกอบด้วย คุณลักษณะที่ดีของบุคลากรในโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ การดำเนินการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ การจัดการด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ด้านกระบวนการประกอบด้วย การเรียนการสอนที่บูรณาการไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา การจัดบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร การจัดกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านผลผลิต

^{๖๖}สมคิด โพธิ์จุ่มพล, “การบริหารจัดการในโรงเรียนวิถีพุทธ กรณีศึกษาโรงเรียน บ้านหนองผือ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต ๑”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

^{๖๗}วาสนา ตะกอบโค, “การประเมินการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต ๑”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัย เชียงใหม่, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

ประกอบด้วยการพัฒนากาย ศีล จิต และปัญญาอย่างบูรณาการของผู้เรียน และด้านผลกระทบ ประกอบด้วยบ้าน ชุมชน วัด โรงเรียน (บวร) ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ มีการดำเนินงานอยู่ในระดับมาก

แสงทอง เรืองศิลป์^{๖๐} ได้วิจัย เรื่อง การศึกษาสภาพการดำเนินงานโรงเรียน วิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาขอนแก่น เขต ๔ : กรณีศึกษา โรงเรียนไทยรัฐวิทยา ๓๔ (บ้านกุดโง้ง) พบว่า แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการดังนี้

๑. ด้านการบริหารจัดการได้เตรียมการศึกษาจากเอกสารต่างๆ และปรึกษา พระสงฆ์ที่มีความรู้ ความสามารถ ได้เตรียมความพร้อมทั้งบุคลากร นักเรียนและผู้ปกครองจัด อาคารสถานที่ให้ร่มรื่นสะอาดตาเหมาะสมกับวิถีพุทธแล้วดำเนินการจัดทำคู่มือแนวทางในการ ปฏิบัติและ มีการเก็บรวบรวมข้อมูล ประเมินผลการดำเนินงาน แล้วประชาสัมพันธ์เผยแพร่ต่อไป

๒. ด้านการจัดวิถีพุทธ ผู้วิธิการเรียนรู้ ได้จัดกิจกรรมสอดแทรกวิถีพุทธเข้าไปใน กิจกรรมการเรียนการสอน ครูผู้สอนปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างด้วยการ สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้ เห็นให้นักเรียนได้ปฏิบัติตนให้กิน อยู่ ดู ฟังให้เป็น

๓. ด้านการจัดกิจกรรมโรงเรียนวิถีพุทธได้จัดกิจกรรมวิถีพุทธรายวัน รายสัปดาห์ รายเดือนและรายปี เน้นให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติจริงในเรื่องของศีล สมาธิ ปัญญา และการปฏิบัติ ธรรม รักษาศีล ในวันสำคัญทางพุทธศาสนา

๔. ด้านการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะของบุคลากร ได้ให้บุคลากรได้รับการ ฝึกอบรม การฝึกอบรมปฏิบัติ พัฒนาตนเองเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน

๕. ด้านการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชนนั้นโรงเรียนได้ร่วมมือกัน กับวัดและชุมชน เป็นกัลยาณมิตร ที่ดีต่อกันจัดกิจกรรมร่วมกันเนื่องในวันสำคัญทางพุทธศาสนา ด้วยเหตุผลที่ได้ประมวลมา การศึกษาดังกล่าว จะเห็นได้ว่า การศึกษาในรูปแบบของโรงเรียนวิถี พุทธนั้น มีความจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดการศึกษาในปัจจุบัน โดยเฉพาะบทบาทของ ผู้บริหารโรงเรียน ถือว่าเป็นหัวใจหลักในการกำหนดทิศทาง ของโรงเรียนให้ไปสู่เป้าหมาย สมดัง เจตนารมณ์ตามแนวทางวิถีพุทธสืบต่อไป

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษาของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเรื่อง การแสดงความคิดเห็น การบริจาคทรัพย์สินและวัสดุอุปกรณ์ ร่วมประสานงาน การเสียสละ แรงงาน การให้ความอุปถัมภ์ การประเมินสถานศึกษา ประชาชนส่วนใหญ่มีภาระหน้าที่ต้อง

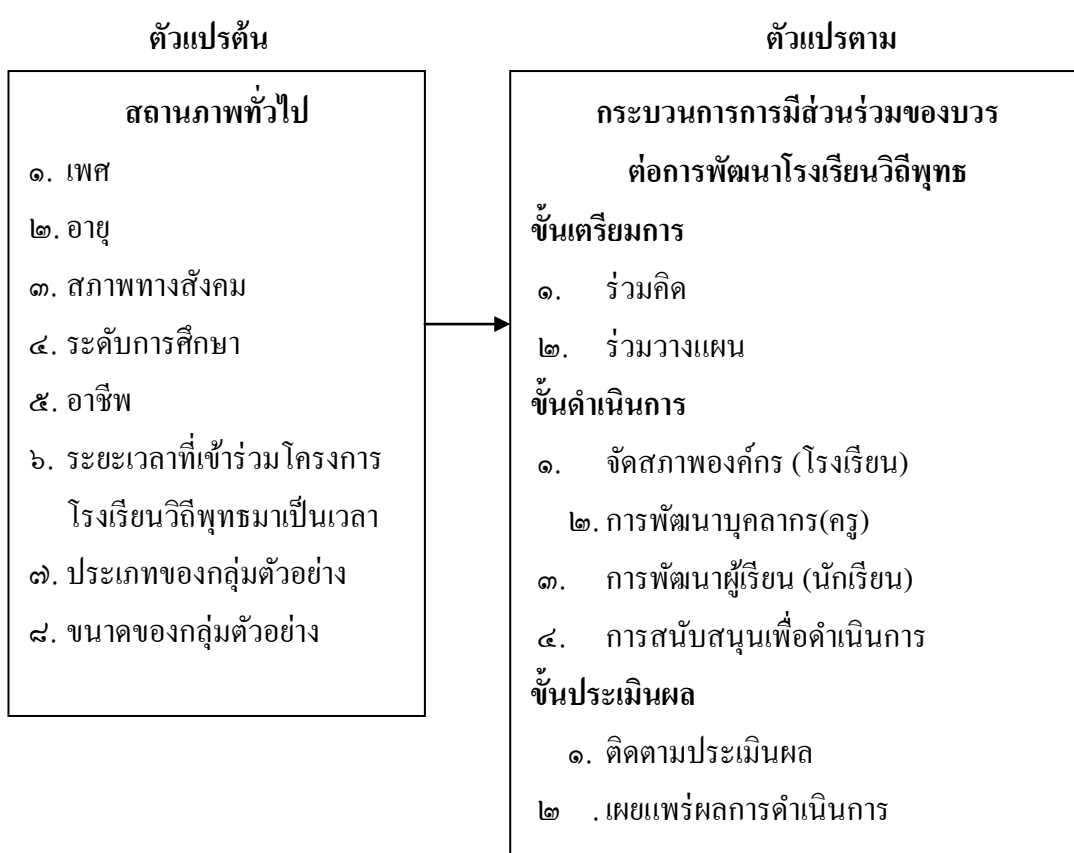
^{๖๐}แสงทอง เรืองศิลป์, “การศึกษาสภาพการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาขอนแก่น เขต ๔ : กรณีศึกษา โรงเรียนไทยรัฐวิทยา ๓๔ (บ้านกุดโง้ง)”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

ประกอบอาชีพ ไม่ค่อยมีเวลาที่จะร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ กับสถานศึกษามากนัก ดังนั้นการมีส่วนร่วมในรูปของการบริจาคสิ่งของ ต่างๆ จึงสะดวกและง่ายกว่าวิธีการอื่นๆ

จากการศึกษาจากเอกสาร ตำรา แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้ว สรุปได้ว่าการบริหารโรงเรียนหรือสถานศึกษา จะต้องทำเป็นกระบวนการ มีการวางแผนงาน นโยบาย และวางแผนกำลังอัตราคน และให้ทุกคนมีส่วนร่วม สร้างแรงจูงใจให้กับบุคลากรในสถานศึกษา ให้ทุกคนมีขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน สร้างความมั่นคง ความปลอดภัย ความมั่นคงในหน้าที่การงานให้ทุกคนรวมแรงร่วมใจกันสร้างการบริหารเป็นทีม เพื่อเป็นการพัฒนาสถานศึกษา และมีส่วนร่วมด้วยกันทุกคน

คุณลักษณะของผู้บริหาร และภาวะของผู้บริหาร จะต้องพร้อมด้วยความเป็นผู้นำ ความน่าเคารพนับถือ การวางตัวของผู้บริหารด้วย จะต้องมีความรู้ ความสามารถ รวมทั้งสามารถเข้าใจกฎระเบียบ ข้อบังคับและกฎเกณฑ์ต่างๆ มีความรู้ความเข้าใจในนโยบายทั้งของกรมและกระทรวงที่สังกัด นโยบายของรัฐแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยสรุปคือ ผู้บริหารต้องรู้ตัวคน และรู้งาน บริหารตน บริหารคน บริหารงานพร้อมด้วยความยุติธรรม สรุปเป็นกรอบแนวเพื่อการวิจัยต่อไป

๒.๕ กรอบแนวคิดการวิจัย

แผนภูมิที่ ๒.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย